

HANSTHOLM VILDTRESERVAT

i kulturhistorisk perspektiv

Hanstholm Vildtreservat i kulturhistorisk perspektiv

Denne rapport er blevet til på baggrund af en kulturhistorisk undersøgelse som er sat i værk af Nationalpark Thy og udført af Museum Thy af cand. mag Mie Buus.

Grafisk udarbejdelse: Tilde Grafisk

Forsidebillede:

Hanstholm Vildtreservat. Foto: Ib Nord Nielsen.

Indholdsfortegnelse

Indledning	5
Tørlægning og landvinding i Thy	7
Flade Sø - forhistorien	8
Ingeniørfirmaet English & Hanssen.....	8
Flade Sø: »En græsslette med Kvæg i Hundredetal«.....	8
Projektet går fallit	9
Søerne på lokale hænder	13
Interessentskabet Flade og Ørum Søer.....	13
Fiskeri eller landbrug?	14
Forpagtning af fiskeriet i 1945.....	15
Store forandringer ved Flade Sø påvirkede fiskeriet i søerne.....	16
Ålekriegen i Krik.....	19
Fiskeriet i Flade Sø i 1980-90'erne	20
Ålefiskeriet i Flade Sø 2014.....	22
Fiskeriet i Ørum Sø siden 1980'erne	22
Nye interesser og ændringer i landskabet ved Flade Sø i 2014	25
Lodsejernes reaktioner	26
 Noter, litteraturliste og kilder.....	 27
 Bilag 1 - Kildemateriale	 29
Bilag 2 - Kronologi.....	31
Bilag 3 - Kort Flade Sø.....	33
Bilag 4 - Fogedsag vedrørende Aktieselskabet til Flade Sø og Ørum Sø udtørring.....	39

Bilag 1

Interviews med Poul Hald Mortensen, Vesløs og Svend Egon Odgaard, Borup.

Bilag 2

Fotos og fortegnelse over fysiske anlæg og deres placering i Hanstholm Reservat.

Bilag 3

Fortegnelse over materiale udlånt af Naturstyrelsen Thy anvendt til undersøgelsen vedrørende Hanstholm Vildtreservat.

Bilag 4

Udvalgt affotograferet korrespondance brugt ved undersøgelsen mellem overklitfoged Axel Rasmussen og Jagtrådet/Reservatrådet 1936-1965, Statens Arkiver.

Bilag 5

Fortegnelse over anvendt materiale udlånt af Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Et udsnit af den store bestand af krondyr i Hanstholm Vildtreservat, der tæller mellem 300 og 500 dyr – flest i brunsten og sen vinteren. Foto: Ib Nord Nielsen, Klitmøller.

Området der i dag betegnes som Hanstholm Vildtreservat som besøges og beundres for sine karakteristiske landskaber af uberørte klitheder har dog også tidligere gjort et stort indtryk på den som havde blik for disse kvaliteter. Den berømte danske forfatter og tegner Achton Friis besøgte i 1930'erne Thy og blev kørt ud til Isbjerg. Her satte han sig på højdedraget og den følgende passage fra bogen »De Jyders Land« gengiver hans indtryk: *»Når jeg nu, efter min lange jyske rejse er til ende, tænker tilbage på den og genoplever indtryk af de landskaber, jeg har set, da vil mindet om det, jeg her har for øje, bestandig være et af de uforglemmeligste. Erindringen om dette steds skønhed, dets storslåethed og det mærkelige vemodige stemning, vil aldrig kunne udviskes. Dette er det nordligste Jylland i dets mærkeligste og mest betagende skikkelse; her findes endnu i denne fuldkommen uberørte natur alt, hvad der kan stemme sindet til andagt.«*

Men som det dog også fremgår af forfatterens beretning var landskabet dog ikke fuldkommen uberørt for i det fjerne i retning af Blegsø han fik øje på et hus, hvor der steg røg op af skorstenen. Der levede om end få mennesker i dette barske landskab.

De fysiske spor der kan ses i dag er sparsomme som det fremgår af Bilag 1 der består af aktuelle fotos af hustomter, diger og brønde med angivelse af deres GPS koordinater. Flere af disse steder er beskyttet og under opsyn.

Rapporten er udfærdiget i en form, der lægger sig meget tæt op af kildematerialet, hvad enten det er erindringer eller korrespondance, som udgør en væsentlig del af materialet.

Rapportens første afsnit tager udgangspunkt i nogle fysiske kulturhistoriske spor, der stadig kan findes i Hanstholm Vildtreservat. Fra disse spor forsøges der på at trække tråde til nogle udvalgte ejendomme og familier, der levede i området, før det blev til et vildtreservat i 1930'erne. Dette i den udstrækning, det har været muligt at finde kilder. Kilderne er hovedsageligt allerede nedskrevne eller til undersøgelsen indsamlede erindringer, der går tilbage til sidste halvdel af 1800-tallet. Erindringerne giver os et indblik i det liv, der tidligere blev levet i det barske landskab. Beskrivelsen omfatter også et del fotomateriale.

Rapportens hovedafsnit refererer hovedsageligt til perioden ca. 1930-1945.

Afsnittet indledes med en præsentation af nogle af de personer og institutioner, der fik ideen og stod bag tilblivelsen af reservatet. Her er der trukket på erindringer og indsigt, som er fremkommet gennem interview til undersøgelsen med biolog Poul Hald Mortensen, Vesløs.

Opkøbene af de mange små og store klitlodder til reservatet, som blev foretaget af overklitfoged Axel Rasmussen, er hovedindholdet i dette afsnit. Kildematerialet består for hovedparten af korrespondance mellem Axel Rasmussen og ledende personer i eksempelvis Jagtrådet og Reservatstyrelsen. I dette materiale findes også kilder, der

beskriver reservatets formål, kortmateriale der viser reservatets udstrækning og de driftsmæssige tiltag der karakteriserer de første år inden reservatet blev fredet.

2. Verdenskrig og tyskernes tilstedeværelse i reservatet bød på særlige udfordringer, hvilket ligeledes beskrives i dette afsnit. Her er kildematerialet hovedsageligt korrespondance mellem overlitfoged Axel Rasmussen og Jørgen Otto Fabricius, overførster på Vallø Gods.

Rapportens tredje afsnit dækker perioden 1945 til omkring 1980. Afsnittet behandler forskellige temaer der har spillet en stor rolle i reservatets historie. Herunder hovedtrækkene i reservatets fredningshistorik der udspiller sig over en årrække og afspejler de begivenheder der spillede ind på forløbet. Planlægningen og anlæggelsen af Kystvejen gennem vildtreservatet sidst i 1960'erne spillede en stor rolle for den efterfølgende fredning.

Et vigtigt tema i reservatets historie er forskellige overtrædelser af reservatets bestemmelser og grænser herunder ulovlig jagt. I den forbindelse spiller reservatets mangeårige legendariske og kontroversielle opsynsmand Kjeld Nielsen en hovedrolle.

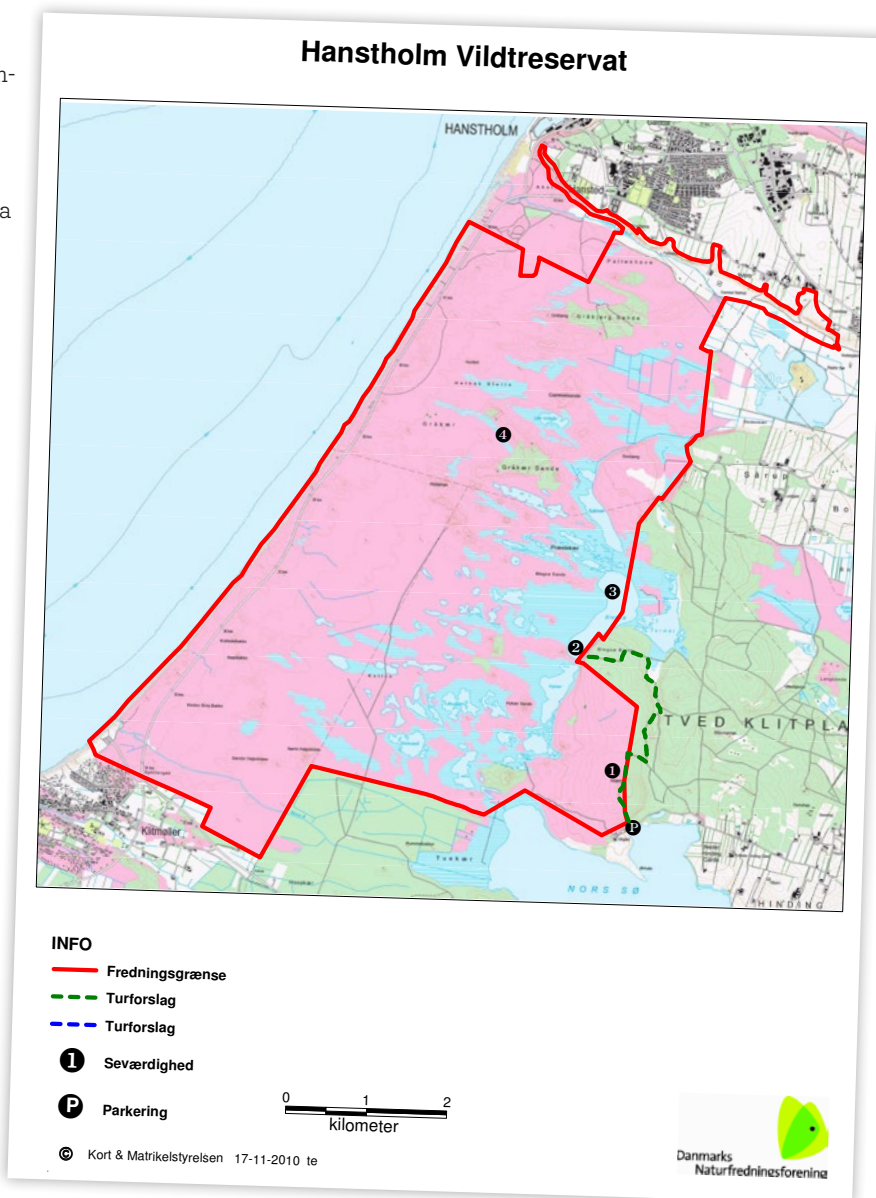
Reservatets drift og pleje lå formelt set hos henholdsvis Jagtrådet, der finansierede opkøbene samt hos Naturfredningsrådet; men det daglige opsyn blev fra begyndelsen lagt ind under den lokale overlitfoged henholdsvis skovrider, som igen var underlagt nogle skiftende ministerier. Denne situation betød i sær i reservatets første år, en forhandling mellem nogle forskellige natursyn, som blev udmøntet i de praktiske tiltag i reservatet.

Kort beskrivelse af Hanstholm Vildtreservat

Hanstholm Vildtreservatet ligger i Thisted kommune mellem Hanstholm og Klitmøller. Det er Danmarks største samlede naturfredning på landjorden – kun arealmæssigt overgået af Vadehavet. Hanstholm Vildtreservat omfatter 3727 ha. Jagtfonden ejer 3184 ha, mens 239 ha administrativt hører til Tved plantage og 249 ha (som udgør 2/3 dele af Nors Sø) hører til Vilsbøl plantage. 53 ha hører under Naturstyrelsen.

Reservatet blev fra den spæde start betegnet Hanstholmreservatet – enkelte steder endda Hanstedreservatet; men i dag er den officielle betegnelse Hanstholm Vildtreservat, der hentyder til den type og status reservatet bærer. Det er derfor denne betegnelse der bruges i rapporten – undtaget dog de steder hvor der bruges direkte uddrag af kildematerialet. Området blev samlet i 1936-37; men først formelt udlagt som vildtreservat i 1949 af Landbrugsministeriet. Området blev først fredet ved kendelse i Overfredningsnævnet i 1972, mens de store søer og plantager kom til ved anden fredning i 1977 og 1980. Det blev i 2008 en del af Danmarks første nationalpark, Nationalpark Thy. Den daglige forvaltning af reservatet varetages af Naturstyrelsen Thy.

Størstedelen af reservatet ligger vest og syd for stenalderhavets gamle kystskrænt og kan karakteriseres som gammel havbund. Fra de store kridtskrænter i nord og øst breder en flad slette sig mod syd og vest med klitter,

Det fredede areal er på 3.399 hektar og omfatter kun den åbne klithede. Den nærliggende Tved Klitplantage og Nors Sø hører under en senere fredning.

hede, enge, moser, lavvandede søer og plantager. Landskabet er stærkt præget af sandflugten, der har skabt klitter fra kysten og langt ind i landet. Mellem klitterne ligger de såkaldte afblæsningsflader med småsøer og sumpede områder. I et bælte fra Sårup i nord til Nors Sø i syd ligger omkring 40 små og store søer. Flere af dem er såkaldte karstsøer, der er kendetegnet ved at de ligger i et kalkunderlag. Den 39 hektar store Bleg Sø er den største af hedsøerne i reservatet. Bestemmelserne for Hanstholm Vildtreservat handler primært om at sikre dyrelivet uforstyrrede levesteder. Jagt er forbudt og offentlig færdsel er reguleret således at den centrale del er helt lukket for færdsel og i reservatets øvrige del øst for Kystvejen er færdsel tilladt til fods uden for fuglenes yngletid fra den 16. juni til den 15. april. Vest for Kystvejen er færdsel tilladt til fods hele året.

Livet i klitten før reservatet

I gamle dage havde hver gård inde i baglandet mod øst en del af klitheden, et såkaldt klitskifte, hvor man satte husdyr på græs, høstede hø og lyng til foder og gravede tørv til brændsel. Disse aktiviteter har dog kun efterladt få spor, i det landskab der fremtræder i dag.

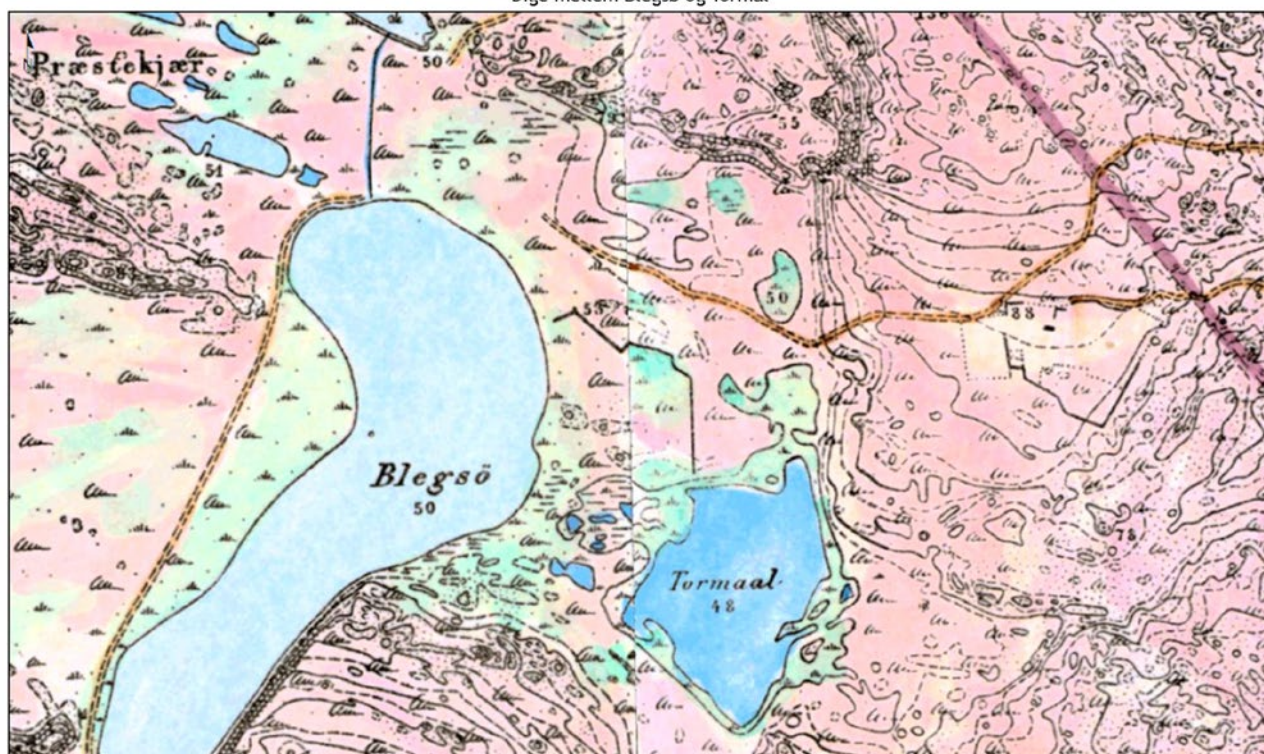

*Dette ca. 530 meter lange dige som løber mellem ses på ejerlavskort fra 1813; men er sandsynligvis betydeligt ældre.
Foto Jørgen Peter Kjeldsen/ornit.dk.*

Dige mellem Tormål og Bleg Sø.¹

Tydeligt og markant er dog et dige, der strækker sig nordøst for Bleg Sø og østpå mod Tormål. Diget er ca. 530 m. lang, mellem 60-120 meter højt, ca. to meter bredt og har grøft på begge sider. Diget viser tilbage til tiden før 1813 og indikerer at klitskifterne havde betydning for bønderne i landsbyerne Nors, Hinding og Vorning samt sædegården Søgaard. Nors sogns store klitområde nåede helt ud til Vesterhavet. Det samlede areal var på 7.332 tønder og i 1683 udgør det dyrkede land 1.788 tønder land så største parten var klitområde. Dyrkningssystemet var dengang det såkaldte Limfjordssystem, som overordnet var opdelt i en indmark og en udmark; men i realiteten opererede bønderne med en tredeling af jorden nemlig alsæd, brødjord samt havreland (udmarken). Indhegning eller inddigning blev almindeligvis kun brugt omkring gårdens tofter, eller ved områder der havde en speciel betydning. Dette synes at have været tilfældet ved det nævnte dige. Ser man på ejerlavskortet for Nors sogn, følger diget nogenlunde afgrænsningen ved et område, der ser ud til at være et dyrket, og som angiveligt tilhører Lars Frost. Gennem skifte forretninger fra 1720-30'erne får man et indtryk af Nors sogns gårdes produktion. Her er mest iøjnefaldende de store fårehold, samt et ret stort antal stude og studeungnødder. Disse husdyr græssede med stor sandsynlighed netop på klitskifterne. Skifterne viser ligeledes et mindre, ret svingende antal køer og få heste.²

Dige mellem Blegso og Tormål

Diget er tydeligt afmærket på de høje målebordsblade fra sidste halvdel af 1800-tallet. Sammenligner man med det gamle ejerlavskort, synes diget på en del af strækningen at følge forløbet af et opdyrket eller på anden vis udnyttet område.

Pinseboder ³

I Hanstholm Vildtreservat er der registreret og fredet to anlæg, der er beskrevet som pinseboder. Registrering og fredning er foretaget af Skov- og Naturstyrelsen i 2004. Et rektangulært anlæg består af et jorddige fem gange seks meter i udstrækning. Anlæggets indvendige mål er ca. tre gange fire meter. På ydersiden af anlægget findes en ca. en meter bred rende, som er ca. 30 cm dyb i forhold til det omgivende terræn, og diget er 60 cm høj i forhold til bunden af renden. Den samlede udstrækning er ca. syv gange otte meter. Anlægget mangler et tydeligt markeret »bord«. Da der er mange anlæg fra 2. verdenskrig i reservatet, kan det heller ikke udelukkes, at anlæggets funktion

Dette anlæg er registreret som en pinsebod dvs. et sted hvor hyrderne tidligere samledes og fejrede forårets komme.

skal søges her. Dette forhold gælder også for et cirkulært anlæg, der ligeledes er registreret og fredet som pinsebod. Her ses »bordet« dog tydeligt, og der er større sandsynlighed for, at det virkelig drejer sig om en pinsebod. I alle tilfælde ville mere opmærksomhed og flere undersøgelser, herunder også arkæologiske undersøgelser, være en hjælp til at fastslå alder og funktion.⁴

Ifølge artiklen »Jordbordet« i SKALK 1977 var pinseboder anlæg, som fårehyrderne brugte til at fejre pinsen. Museumsforstanderen H.P. Hansen kortlagde i 1931 grupper af pinseboder i Rind nær Herning. De fleste beskrivelser nævner en fest, der fandt sted i foråret for hyrdedrengene. Hvordan den så i øvrigt var organiseret, er der ret forskellige beskrivelser af. Beskrivelsen af anlæggenes udformning er ligeledes meget varieret. Fænomenet pinseboder kendes kun fra Jylland, og hvor de er registreret, optræder de gerne i grupper.⁵

Under alle omstændigheder er der ikke fundet skriftlige kilder, der nævner pinseboder eller lignende anlæg i Thy.

Skovhusene og de andre tomter i reservatet ⁶

I 1800-tallet fandtes der en spredt bebyggelse i området. I dag kan man ved Savbjerg og mellem Isbjerg og Blegssø ses spor af denne bebyggelse i form af tomter efter gårde og huse. Mellem Isbjerg og Blegssø samt ved lokaliteterne Søndre Skovhus og Nordre Skovhus er der ligeledes spor efter beboelse. Ved de sidstnævnte steder er der også rester af de forsøgsplantninger, som blev anlagt først i 1800-tallet.

De første forsøg med udsåning af fyrre- og granfrø i klitterne blev påbegyndt i 1816. Udover udsåning gik man ret hurtigt over til at udplante unge træer af gran, birk og flere andre træsorter. Forsøgene blev iværksat af sandflugtskommissær Lauritz Thagaard i 1816 som led i bekæmpelsen af sandflugten der hærgede i Thy. Disse forsøg er bl.a. beskrevet af overklitfoged Axel Rasmussen i værket Landet mod Nordvest. Her fremgår det at sandflugtskommissær Thagaard i Thisted Amt ligesom sine kolleger i andre Vestkystamter nogle forsøg, hvilket resulterede i, at Sandflugtsvæsenets administrative ledelse gik med til yderligere forsøg. Ved kongelig Resolution af 23. september 1815 fik amtmanden i Thisted påbud om at sørge for at der på sandflugtsarealerne blev forsøgt at plante skov. Dette resulterede i at der blev anlagt fem små forsøgsplantninger.⁷

Af disse forsøgsplantninger ligger de to i Hanstholm Vildtreservat. Boligerne blev senere revet ned, og fremtræder i dag som tomter, der kun anes i svagt landskabet. Derimod er forsøgsplantningerne bevarede, og står i dag som levende monumenter, der viser, hvor svært det var at få træer til at gro på den vindpåvirkede klithede nær havet. Foto Jørgen Peter Kjeldsen/ornit.dk.

Nogle få år senere blev det besluttet at der kunne ansættes nogle klitløbere til at holde opsyn med plantningerne. Et eksempel viser at klitløber Jens Olesen i 1818 blev godkendt ved kongelig resolution af Frederik den 6. til ansættelse ved Tvorup Klit. Han fik en årlig løn på 30 rigsbankdaler samt 4 tønder rug, 4 tønder byg, 12 læs tørv, 3 læs lyng og fri bolig. Nogle kilder tyder dog på at opsynsmændene ved de andre forsøgsplantninger selv måtte opføre en bolig.

Nordre Skovhus og Søndre Skovhus

Den første opsynsmand ved plantningen i Hansted sogn var Peder Jacobsen Tuskjær der blev ansat i 1822. Han blev efterfulgt af Mads Jensen Bedsted den 1. april 1827 som imidlertid den 27. juni 1830 flyttede videre til Tvorup Skovhus.⁸ Hans efterfølger var Erich Christensen Bunk der flyttede ind med familie i 1834.

Den første opsynsmand ved plantningen i Nors Sogn var Peder Christian Christiansen, der blev ansat i 1822.

Stedet for den formodede tomt, hvor Nordre Skovhus/ Hansted Skovhus lå, er meget vanskeligt at identificere; men måske er det et område, der i dag fremtræder som en lav forhøjning i landskabet, der er grønnere end omgivelserne. Ca. 300 meter mod nordøst for den formodede tomt ligger resterne af en tidligere forsøgsplantning. Huset blev måske forladt allerede i 1843, da skovrejsning i klitterne blev opgivet. Efter Dorthea Gasbergs erindringer blev opsynsmanden Jens Nielsen opsagt, og det var meningen, at huset skulle rives ned; men Søgaard, som arealet hørte under, lod dog huset stå.

Eneste synlige spor i dag af Søndre Skovhus er en forhøjning i landskabet, i et område hvor vegetationen er markant grønnere end omgivelserne. Området er ret sumpet med flere lavvandede søer. Et dige ses syd for tomten.

Omtrent 300 m fra stedet hvor Søndre Skovhus lå findes resterne af en forsøgsplantning. Plantningen fremtræder i dag med grupper af lave, vindpåvirkede træer af rødgran, birk, rød-el og lærk. Foto Jørgen Peter Kjeldsen/ornit.dk.

Familien Philipsen i Søndre Skovhus/Nors Skovhus.⁹

Det følgende er gengivet efter Dorthea Gasbergs erindringer, som hun skrev i 1953, da hun var 68 år gammel.¹⁰ Dorthea Gasberg blev født i 1885, og hendes forældre var Dorthea og Chresten Phillipsen. Familien boede i Nors Skovhus, der efter forfatteren lå midt mellem Klitmøller og Hansted. Der lå et tidligere Skovhus på grunden, som hun svagt husker; men det blev raget ned. Forældrene var ikke selvejere, og huset tilhørte Søgaard. Chr. Phillipsen skulle grave 24 læs fladtørvt og slå 12 læs lyng om året, som betaling for at bo på stedet.

Der hørte et stort areal med hede- og agerjord til, hvor der blev avlet kartofler og rug. Der hørte to køer og 30-40 får samt nogle få høns til ejendommen, hvilket var familien økonomiske grundlag. Om vinteren fiskede faderen fra Klitmøller sammen med fire andre mænd. Det foregik i det tidlige efterår, hvor mændene tog ud kl. 1 om natten. Chr. Philipsen gik hjemmefra med en rygkurv, hvor der lå tre trug med kroge og en madtejne. Moderen og børnene ordnede de 700 kroge, der var på hvert trug. Til madding blev der brugt halvt af hvert med lever- og sildeterninger. Mens dette arbejde stod på, sov Chr. Philipsen og tog så igen afsted ved midnat. Han vendte hjem om eftermiddagen, og havde som oftest fisk med, som var familiens aftensmad. Den bestod mest af kogt, saltet fisk og kartofler med dippels til samt et lille stykke stegt flæsk. Aftensmaden kunne dog også bestå af rugbrødsterninger og varm mælk.

Dorthea (f. Phillipsen) og Otto Gasberg med børneflokket 1917. Dorthea voksede op i Søndre Skovhus. Hun har i sine erindringer fra 1953 beskrevet tilværelsen på klitheden. Foto: Lokalhistorisk Arkiv Thisted Kommune.

Familien slagtede og saltede gerne et par får om efteråret. Moderen var meget religiøs og knælede ned ved saltkarret, hvor hun takkede Gud, for det kød familien nu havde at gå vinteren i møde med. Om aftenen blev der strikket – både piger og drenge strikkede selv deres strømper.

Når det ikke var havvej, gik Chr. Phillipsen på jagt. Det var mest ræve han skød. Han tog skindet af ræven, spilede det ud og tørrede det ved kakkellovnen, hvilket lugtede slemt, erindrer Dorthea Gasberg. Når det var frostvej og is på søerne, stangede han ål, som for en stor del blev solgt til gårdmændene i Hinding; men i hjemmet blev der også spist ål. Om vinteren snoede Chr. Philipsen simer for gårdmændene i Hinding.

Faderen gravede både fladtørv og soj, som var en anden slags tørv, der var bedre til at brænde end fladtørv. Børnene måtte hjælpe til med at rejse disse tørv og sætte dem i skruer. Når tørv og lyng skulle køres hjem, blev det læsset på en vogn, og så blev køerne spændt for. Det skete at køerne bissede, så måtte de tage seletøjet af dyrene, og vente til det blev køligere om aftenen.

Daglønnen var lille omtrent 50 øre pr. dag om vinteren og en smule mere om sommeren, og det for en arbejdstag på 10-12 timer, så der var ikke meget at rutte med i hjemmet. Der var f.eks. sjældent penge tilovers til et kræmmerhus bolsjer til børnene; men når der var fødselsdag blev der købt »en halv skillings kringel« til hver. Så var der fest i hjemmet, fortæller Dorthea Gasberg.

Til jul og længe inden jul begyndte moderen at samle rødt cikoriepapir, glanspapir, tændstikæsker og grankogler fra. Der var et lille stykke skov til ejendommen (måske forsøgsplantningen?), så et juletræ kunne der skaffes. Så blev der købt noget glanspapir, og en aften inden jul sad familien og klippede hjerter og poser. Tændstikæskerne blev pyntet, og der blev lavet hanke af cikoriepapiret. Moderen støbte selv lys, og flagene til at hænge på juletræet, lavede familien også selv. Grankoglerne blev bronzerede, så det blev et fint juletræ, husker Dorthea Gasberg. Julebagningen begyndte med, at faderen en 14 dags tid før jul tog en halv tønde rug med til Klitmøller, hvor en møller malede kornet til groft rugmel. Så sigtede moderen det fine mel fra det grove med en timse (sigte). Melet blev delt op i groft mel og fint mel. Det grove blev brugt til rugbrød, og det fine til sigtemel, som derpå blev gemt for sig selv og brugt til boller og julekage blandet med købt hvedemel. Den dag der skulle bages, var forældrene tidligt oppe. Først skulle det grove rugbrød bages, dernæst sigtebrødet og så bollerne. Til slut blev der bagt en stor julekage. Moderen lavede også en rund kage, der blev kaldet »rulli«, og den måtte børnene smage med det samme. Resten blev gemt til juledagene. Der var ikke noget med småkager og knas – dog blev der bagt lidt pebernødder, som kom i poserne på juletræet sammen med lidt rosiner og bolsjer. Juleaften fik familien krystet hvidkål med flæsk og medisterpølser. Træet blev tændt, og faderen fortalte om julens budskab, hvorpå de sang salmer, indtil julelysene brændte ned.

Moderen holdt på, at de skulle holde søndagsfri, men faderen havde altid noget, der skulle gøres. Faderen var ikke troende, før han en dag tog til Thisted for at høre pastor Vilhelm Beck. Fra den dag blev faderen omvendt og begyndte at bede. En aften var moderen og et par af børnene til møde med andre hellige i Nors; men da de skulle hjem, var det blevet snestorm, og det var svært at finde vej ud til skovhuset i klitten. Dorthea Gasberg slutter sine erindringer med at fortælle, at Jesus tog hende i hånden og førte dem sikkert hjem.

*Man kan stadig se enkelte tomter af husene på Savbjerg. De blev fjernet i 1930'erne, da Vildtreservatet blev en realitet.
Foto: Jørgen Peter Kjeldsen/ornit.dk.*

Ejendomme og beboere på Savbjerg omkring 1900

På et højedrag, som ligger i den nordlige del af reservatet nord og vest for Sårup, lå der tidligere flere ejendomme, hvoraf der stadig i dag er spor. Den ene af disse ejendomme tilhørte før omtalte Dorthea Gasbergs farfar og farmor. I følge Dorthea Gasbergs erindringer bestod det lerklinede lille hus af et værelse, et køkken et lille bryggers og forgang. Hendes farfar Chr. Philipsen Jensen var biavler og bandt kurve af halm og bakkerødder (rødder af lyng og revling?) Chr. Philipsen Jensen fremstillede også simer, som han tjente lidt på. I dette hjem voksede seks børn op, hvoraf Dorthea Gasbergs far Chr. Philipsen var den yngste. Han kom ud og tjene som hjorddreng, da han var otte år, og han fik aldrig rigtig lært at læse og skrive så meget, at han kunne skrive sit eget navn, beretter Dorthea Gasberg i sine erindringer. I dag ses stadig fundamentet efter gårdens stuehus samt stald og lade, ligesom man kan se rester af en brønd.

En anden ejendom lå nordvest for Philipsens hus. Der er i dag ikke mange spor af denne ejendom undtagen et dige mod øst.

Den tredje ejendom i Savbjerg-gruppen er Peter Odgaards første hus. Her er der stadig tydelige rester af fundament. Peter Odgaard købte huset i 1927, og ifølge sønnen Svend Egon Odgaard var huset på 35 m² og uden sokkel.¹¹ Peter Odgaard byggede nyt stuehus i 1935, og nu kom der sokkel under bygningen. Huset blev placeret så nogenlunde det samme sted; men det fik nogle andre mål. Det ny stuehus fik teglstenstag fortæller Svend Egon Odgaard. Familien talte på det tidspunkt syv hjemmeboende børn, som alle blev født i huset på Savbjerg. Svend Egon Odgaard, som er den næst yngste af børneflokkene, fortæller, at han var den sidste som blev født i det gamle hus. Hans eneste erindring om at stedet og tiden er, at de større søskende hjalp ham til at kurre ned ad husets stråtag. I 1945 flyttede Peter Odgaard og hans familie over til en anden ejendom som lå hvor den nuværende lejrplads ligger. Huset på Savbjerg blev ifølge Egon Odgaard raget ned i 1948.

Den fjerde ejendom er gården Savbjerg. Der er i dag ingen fysiske spor efter gården. I 1936 i starten på opkøbsprocessen til reservatet fik overlitfoged tilbudt denne ejendom. Rasmussen vurderer at den med sine ca. 25 tønder land er interessant fordi beliggenheden er ideel som bolig for en opsynsmand til reservatet. Han vurderer at det kan betale sig at købe ejendommen for 12.000 kr. Rasmussen forestiller sig at Savbjerg skal drives med får. »Stedet hedder jo ikke for ingenting Saubjerg. Sau er Norsk og gammel Dansk for Faar.«

Peter Odgaard på knallert ved ejendommen i Sårup. Mælken transporterede Peter Odgaard ofte foran eller på siden af knallerten. Privat foto.

Familien Odgaard

På den nuværende lejrplads nær Såruphus lå ejendommen som Peter Odgaard flyttede til i 1945. Ejendommen lå på koordinaterne N 5704782 og Ø 0837644 uden for Hanstholm Vildtreservat; men inden for den fredning der blev resultatet af Overfredningsnævnets kendelse i 1980 om fredning af arealer ved Nors Sø samt Vilsbøl og Tved plantager. En del af ejendommens jord lå dog i reservatet. Det eneste der er tilbage efter ejendommen i dag en stor sten, som var placeret foran bryggersdøren ved indgangen til stuehuset.

Til ejendommen var der i 1945 et mindre landbrug fortæller Sven Egon Odgaard: *Landbruget bestod af en 3-4 køer samt et par grise, og det meste jeg kan huske, at vi havde var seks køer; men der gik sygdom i dem, og så døde der to køer.* Forældrene holdt sølvbryllup i 1952, og det var omkring den tid, det gik bedst på ejendommen. *Det har altid været småt; men vi har aldrig gået sultne i seng.* Svend Egon Odgaards mor var god til at få noget ud af tingene, og faderen gik på dagleje for at supplere indtægten ved landbruget. Det var et slid, mener Svend Egon Odgaard i dag. Faderen skulle op og malke, før han cyklede afsted på arbejde, og moderen ordnede resten i stalden. Det var også hende der hakkede roer sammen med børnene. *Vi kunne godt komme i tanke om at tage til søen og fiske. Der var aborrer og gedder, men også ål i søen,* husker Svend Egon Odgaard. Han og hans brødre fangede især aborrer og gedder. De sidste var ganske udmærkede til fiskefrikadeller og de store aborrer blev fileterede. Svend Egon Odgaard mener i dag, at fisk var et vigtigt tilskud til familiens husholdningsøkonomi.

Marie Odgaard, som er den ældste af børneflokken, husker at familien havde en del får, da de stadig boede på Savbjerg. Det var de ældste børns pligt at passe fårene, som de måtte ud til hver dag. Fårene gik nede ved Tormål og der var et godt stykke derned; men de skulle jo flyttes og vandes hver dag, husker Marie Odgaard. *Vi kunne bare rykke »hælen« op for så løb de selv derned.* Så var der en dag, det var tordenvej, og det regnede ikke da vi gik derud; men det buldrede og lysnede og så tog det til at skylle ned. *Jeg kan huske, at mor stod og ventede ved hushjørnet, da vi kom hjem, for det var da et forfærdeligt tordenvejr. Hun var nok bange for at det skulle slå ned, for det var jo et bart område og ingen træer overhovedet derude.*

Marie Odgaard husker, at der blev fyret med fladtør i familiens kakkellovn, og hvis tørvene slap op måtte faderen ud og slå lyng. Lyngen blev brugt til at fyre med; men også til foder til køerne. Lyngen gav god varme fortæller Marie Odgaard; men der skulle jo jævnligt lægges på, for lyngen brændte hurtigt op. Det var meget koldt dengang, husker Marie Odgaard; *men så lagde mor sten oven på kakkellovnen, der så blev varmet op til vi skulle i seng.*

Belysningen i hjemmet på Savbjerg var petroleumslamper, og det var det såmænd også de første år i Sårup, husker Marie Odgaard. Vandet måtte trækkes op i en spand fra brønden, som var i bryggerset inde i huset. Der var noget lagt over brønden, husker Marie Odgaard.

Karen Odgaard fødte alle børnene i hjemmet, og heldigvis var der ingen komplikationer ved de mange fødsler; men der var lang vej til læge, hvis det skete noget. Lægen tog sig også af tænderne, hvis der opstod den slags problemer, fortæller Marie Odgaard. *Far kørte mig til tandlæge – jeg døjede sådan med tandpine, da jeg var barn. Men jeg kom på bagagebæreren på fars cykel og så afsted helt ude fra Savbjerg og til Nors ind til lægen, for der var igen tandlæge i Nors dengang; men doktoren rykkede tænder ud.*

På ejendommen i Sårup blev der installeret et nyt køkken; men Karen Odgaard foretrak alligevel at lave mad på gassen i bryggerset. Privat foto.

Der hørte en del jord til ejendommen; men det kneb alligevel at få et udkomme af bedriften. Der blev dyrket rug og byg; men det var småt med høsten, beretter Sven Egon Odgaard, der var 9 år, da faderen købte den første traktor – en gammel Fordson på jernhjul. Men Peter Odgaard blev dog aldrig rigtig fortrolig med mekanikken, så når traktoren skulle i brug, sad sønnen ved rattet; mens faderen stod bagpå på en værktøjskasse. *Far var altid med; men han ville ikke ha' med det køren at gøre*, husker Svend Egon Odgaard. Det sidste år faderen dyrkede jorden, havde han også kålrabi. *Det var jo lidt besværligt med radrenseren og den slags ting, fordi jorden skrånede; men når roerne skulle tages op, var det jo nemt. Far begyndte bare forneden af, og rykkede dem op så trillede de ned af bakken, hvor han kunne samle dem op på en vogn.*

Faderen gravede tørv ude på de lave arealer, husker Sven Egon Odgaard. Til forældrenes sølvbryllup kom der en kogekone fra Nytorp, som lavede mad på brændekomfuret, hvor der blev fyret med fladtørv. Fladtørv blev også brugt til at isolere med. Peter Odgaard byggede ny kostald med loft over; men det gamle loft brugte han stadig, og der lagde han fladtørv op for at isolere. *Disse fladtørv blev gravet ude mellem Hanstholm og Sårup, hvor der var nogle tørveskifter*, husker Sven Egon Odgaard.

Han mener at faderen fik 65.000 kr. for ejendommen i Sårup, da han solgte den.

Thisted Amts Tidende lavede et interview med Peter Odgaard i anledning af hans 65 års fødselsdag i 1967. Artiklen havde overskriften »Den sidste beboer i Reservatet«.

Peter Odgaard som på dette tidspunkt stadig boede i ejendommen på Sårupvej fortalte, at han havde solgt jorden fra begge sine reserveejendomme på i alt ca. 50 tønder land sæde til Klitdirektoratet. Han havde imidlertid lov til at blive boende på sin daværende ejendom i otte år.

Peter Odgaard gav i artiklen udtryk for, at det var gået tilbage med dyrelivet i reservatet, som truedes uforholdsmæssigt at krager og ræve. Især mente han, at antallet af krager var vokset på bekostning af det øvrige fugleliv, og at de efterhånden tyranniserede de andre fugle væk. Han var af den overbevisning, at det var blevet småt med dyrelivet. Når der for eksempel var faldet sne, så han mange rævespor; men næsten ingen harespor eller spor efter rådyr. Tidligere myldrede det med agerhøns og fasaner rundt om huset; men de var forsvundet. Lærker, vildænder og viber var gået tilbage, forklarede Peter Odgaard, og han kunne berette, hvordan man tidligere hentede masser af mågeæg i rederne rundt omkring klitsøerne. Der var heller ikke så mange hugorme som tidligere eller frøer nu da plantninger var skudt op i den østlige del af reservatet, beklagede Peter Odgaard. Han indrømmede dog, at der

var kommet flere skovduer. Han kunne også fortælle til avisens læsere, at der sidste sommer var tre par traner i reservatet.¹²

Svend Egon Odgaard beretter, at faderen, der tidligere var jæger, efterhånden ændrede syn på naturen da han flyttede ud på Savbjerg. Efterhånden kom jagtgeværet sjældent i brug. Ræven kom nogle gange op til huset og tæt på familiens hønsegård, men faderen kunne alligevel ikke få sig til at skyde den. *Jo min far fik sig et andet syn på vildt, Han var godt nok så gal på krager, skader og ræve; men skyde dem – nej, det kunne han ikke.*

Egon Odgaard, der var ansat i Skov og Naturstyrelsen Thy gennem 30 år og boede i Sårup, hvor han var med til at rage sit gamle barndomshjem ned, hvilket var en speciel situation, der berørte ham. Faderen levede stadig; men han var afklaret med situationen, og hans usentimentale kommentar var: *Det har altid været råddent, og det er ikke bedre værd.*

Blegsø er i den vestlige del af søen op til seks meter dyb. Søens dybde kan knyttes sammen med en ulykke i 1684, hvor karlen Jens Christensen druknede under vadfiskeri i søen.¹³ Foto Ib Nord Nielsen, Klitmøller.

Familien Overgaard Christensen, Blegsø Sande

Mellem Isbjerg og Hykjær lå det hus, som gårdmændene i Nors og Hinding lod bygge til Niels Overgaard. Fra en artikel i Thisted Amtssavis i 1967 kender vi historien om husmanden Niels Overgaard, og de tre generationer der boede på ejendommen, før den sidste ejer Nicoline Christensen i 1939 solgte den til staten.

Niels Overgaard

Ejendommen Blegsø Sande blev bygget i 1847. Historien i avisen blev fortalt af Martinus Thomsen, som var oldebarn af Niels Overgaard. Fra Blegsø Sande var der tre km til nærmeste nabo, som var Neder Hindinggaard, og der var kun et hjulspor gennem klitten ud til det hus, som gårdmændene i Hinding, Vorring og Nors lod bygge. Gårdmændene havde om sommeren store fåreflokke i klitten; men de savnede en person, som kunne holde øje med dyrene og desuden sørge for, at der blev gravet fladtørvt til brændsel og slået lyng til gårdenes bageovne. Niels Overgaard var ikke selvejer; men han fik nogle tønderland stillet til rådighed. Det betød kun lidt, fortæller Martinus Thomsen, for hede var der nok af.

Det var imidlertid den næste generation på ejendommen, vi får mest at vide om gennem artiklen nemlig datteren Marie og svigersønnen Poul Christensen. Ikke blot overtog Poul Christensen ejendommen – han tog også

navnet Overgaard til sig. Efter sigende skulle Poul Overgaard Christensen være en både flittig og dygtig mand, som efterhånden fik den nærmeste jord dyrket op, så familien kunne have et par køer – også en islandsk hest blev der råd til. Nu kunne familien køre til den nærmeste brugsforening efter varer, en strækning på godt en mil. Den tidligere generation på ejendommen havde været henvist til at bære købmandsvarerne hjem på ryggen.

Poul Overgaard

Poul Overgaard Christensen var ivrig jæger og fisker, som fuldtud forstod at udnytte mulighederne i de mange søer og vandløb i området. Når jagten på ænder og regnspøver gik ind, kunne han vende hjem med sit bælte fuld af vildt, og han satte ruser for gedder, aborrer, helt og ål i søerne. Engang vendte han hjem fra Nors Sø med et par spande fyldt med levende helt. Disse blev sat ud i Blegsø, hvor de trivedes, fortæller barnebarnet til avisen. Om vinteren gik Poul Overgaard Christensen på tærskarbejde på gårdene i Hinding. Det gav 50 øre i kontanter, og det var penge, der var værd at tage med, men når sneen kom, havde han mulighed for at tjene penge på anden vis. Så var det tid til at gå på rævejagt. Han sporede rævene i sneen og havde tit et ræveskind med hjem. Det kunne han sælge i Thisted for en 6-7 kr. så en enkelt heldig jagtdag kunne give lige så meget som en hel måneds dagleje.

Der var næsten ikke den færdighed, Poul Overgaard Christensen ikke var fortrolig med. Ved slid fik han skabt en dejlig have med både frugt og bær ved ejendommen. Vinden var hård ved havens vækster, men det blev der rådet bod på i form af jorddiger, som møjsommelig blev stablet op af »klyner« lyngtørv, der var gravet i klitten.

I dag er haven hegned ind som beskyttelse mod græssende kreaturer.

Bierne var et kapitel for sig, forklarede Martinus Thomsen. Dengang havde man ikke bistader; men man brugte halmkuber til bierne, og når bierne havde samlet honning til vinteren, blev de ældste bisamfund aflivet ved hjælp af svovldampe. Så blev hele vokskagen med sit indhold af honning fjernet, varmet op og klemte for honning. Tilbage i bikagen var en god portion honning, og der blev lavet mjød af resterne. Poul Overgaard Christensen blev en kendt bimand, og han tog rundt i de nærmeste sogne for at hjælpe til, når honningen skulle reddes. Han plejede at købe honningaffaldet for 20-25 øre pr. pund, og når honninghøsten var forbi, kørte han et helt læs hjem til klitten. Her begyndte Marie at lave mjød, som var berømt viden om. Den færdige mjød kom i store vinfade, og når den var lagret og klar til brug, læssede Poul Overgaard Christensen mjødtønderne på sin vogn og kørte til Thisted, hvor en vinhandler var fast aftager. Det kunne dreje sig om flere hundrede pottes mjød hvert år.

En stor børneflokk voksede op i hjemmet, hvor de havde en skolevej til Hinding skole på flere kilometer. Om vinteren kunne vejen være meget besværlig, og da boede familien ved Blegsø helt isoleret. Men om sommeren kom gårdmændene efter tørv og lyng, og deres koner og piger kom for at plukke blåbær og tranebær – da var der liv og glade dage i klitten, beretter Martinus Thomsen.

Landposten, som ellers havde ærinde i hvert hus på egnen, så man aldrig i Blegsø Sande. Der var ikke råd til at holde avis, og hvis der en enkelt gang kom et brev, blev det afleveret i Neder Hindinggaard og afhentet ved lejlig-

Forfatteren Achton Friis, der i begyndelsen af 1930'erne rejste rundt i Jylland, blev kørt ud til Isbjerg, hvor han satte sig i lyngen og kiggede ud over landskabet: »Langt ude i nord skimter jeg en lille bondegård, og aldrig har jeg set så ensom en menneskebolig. Hvidkalket og med sit lave stråtag dukker den sine ydmyge længer mellem de ørkengrå klitter nær Blegsøens koldt lysende vande.«¹⁴ Foto: Museum Thy.

hed. Martinus Thomsen fortæller til avisen, at da han var dreng, var det hans drøm engang at komme til at overtage Blegsø Sande og dyrke jorden op, så der kunne skabes et virkeligt landbrug i klitten. I stedet var det hans farbror Anders Overgaard Thomsen Christensen, som fik Blegsø Sande.

Anders og Nicoline Overgaard Christensen

Anders Overgaard Thomsen Christensen blev født på Blegsø Sande i 1881. Som ung tog han til Humlum, hvor han arbejdede som drænmester. Her mødte han Nicoline Mose, der var datter af fiskeriinspektør Anders Mose. Hun tjente på en gård i Humlum, hvor Anders også arbejdede. Parret blev gift i 1905. De købte en gård i Resen og fik fire børn. Men tilværelsen var svær for dem, og i efter nogle år overtog de Anders Overgaard Christensens fødehjem Blegsø Sande i 1926.

Parret Anders og Nicoline Overgaard Christensen. Billedet er sandsynligvis taget før de flyttede ud og overtog ejendommen Blegsø Sande. Foto: Museum Thy

Her etablerede familien sig på ny og forsøgte at leve af landbruget. Anders Overgaard Christensen gik på dagleje hos bønderne i Hinding og Nors. De ældste børn fik arbejde, og de tre yngste børn gik i skole i Hinding. Skolevejen var også for denne generation af børn lang og besværlig om vinteren. Kort efter overtagelsen blev Anders Overgaard imidlertid syg, og han måtte opgive at gå på arbejde. En folketælling fra 1930 registrerer familien på Blegsø Sande, og den viser at til familien hører levende seks børn. Under rubrikken erhverv står angivet fattighjælp. Anders Overgaard Christensen var ikke rask i de 11 år familien boede på Blegsø Sande. Datteren Eva Christensen husker hvordan familien ofte ventede i mange og angstfulde timer på, at lægen skulle komme på sygebesøg hos hendes far. Om vinteren måtte moderen og de ældste børn ind imellem ud og skovle sne, så lægen kunne komme igennem hulvejen og frem til det isolerede hus. Men moderen var altid rolig og stærk i alle situationer, hvilket betød at børnene trods alt havde en tryk barndom. Nicoline Overgaard Christensen havde et godt helbred og en stærk tro på, at problemerne kunne løses. Hun havde også et lyst sind, der betød, at hun tog livets omskiftelser med sindsro, erindrer datteren Eva Overgaard Christensen.

Anders og Nicoline Overgaard Christensen med tre af parrets børn ved ejendommen Blegsø Sande. Foto: Museum Thy.

Anders Overgaard Christensen døde i 1937, hvorefter Nicoline Christensen henvendte sig til Ministeriet for Landbrug og Fiskeri i et brev, hvor hun tilbød at sælge sin klitejendom for 3.500 kr. Hun beskrev i brevet, at ejendommen foruden det gamle beboelseshus med stald og lade også består af 10 tdr. land agermark og 2 tønder land klit.¹⁵

I 1939 overtog staten Nicoline Overgaard Christensens ejendom. Dog er der noget der tyder på, at udnyttelsen af arealet til jagt fortsatte. Den 27. juli samme år sender overlitfoged Axel Rasmussen på Søholt et brev, der er adresseret til Nicoline Overgaard, Tved; men henvendt til sønnen Tage Overgaard. Her anmoder Axel Rasmussen om at han får fjernet et skur, der stadig står ved Blissøsand.

Efter at Nicoline Overgaard Christensen havde solgt sin ejendom til staten, flyttede hun til Tved, hvor hun begyndte at gå ud som kokekone, fortæller datteren Eva Overgaard Christensen. Moderen blev snart efterspurgt, og hun var i mange år vanskelig at træffe hjemme. Da hun gik på pension, fik hun dog bedre tid til at besøge børnene, og opholdt sig ofte hos dem i flere dage, hvilket var meget værdsat af børnebørnene, som der efterhånden kom en del af. Under et ophold hos en søn i Hjardemål, var hun så uheldig at brække benet, og siden måtte hun sidde i rullestol, husker datteren. De sidste år tilbragte Nicoline Overgaard Christensen på De gamles Hjem i Nors, hvor hun ofte fik besøg af familien, der nød godt af hendes venlighed og smittende humør. Nicoline Overgaard Christensen døde i 1964 i en alder af 80 år.

En gruppe jægere nær Blegshøj ca. 1940. Jagt var dengang nær forbundet med den livsform, som småkårsfolk var henvist til, hvor vildtet havde økonomisk betydning. Foto: Museum Thy.

Visioner og drivkræfter bag Hanstholm Reservatet

Bag initiativet til oprettelsen af Hanstholm Reservatet stod en række personer og organisationer, der i 1930'erne spillede en betydningsfuld politisk og praktisk rolle i dansk naturfredning.

Naturfredningsrådet var statens rådgivende ekspertorgan i spørgsmål om naturfredning fra 1917 til 1992. Rådet oprettedes med den første naturfredningslov i 1917. En anden vigtig spiller på banen var Jagtrådet, som bistod

Klitlandskab i Hanstholm Vildtreservat. Foto: Ib Nord Nielsen, Klitmøller.

i administration af Jagtfonden. Jagtfonden blev dannet i 1931 og administrerer de midler, der fremkommer fra erhvervelse af jagttegn. Vildtreservaternes formål var at beskytte og ophjælpe bestanden af jagtbart vildt. Til det formål var Reservatrådet i de første årtier begunstiget af, at Jagtfonden havde rigelige jagttegnsmidler bag sig. Det var i disse år, at arealerne til Hanstholmreservatet blev opkøbt.

Overførster Jørgen Otto Fabricius (1887-1971) var i årtier sammen med Ragnar Spärck (1896-1965) vigtige trækkræfter i den danske naturbevaring og -forvaltning og hovedmændene bag oprettelsen af Hanstholmreservatet. Ragnar Spärck var i årene 1937-65 professor i zoologi ved Københavns Universitet og fra 1929 medlem af Naturfredningsrådet. Tillige var han medlem af Reservatrådet i hovedparten af den periode, hvor rådet eksisterede. Jørgen Otto Fabricius var en af initiativtagerne til oprettelsen af såvel videnskabelige naturreservater som vildtreservater i det hele taget i Danmark. I årene 1939-64 var han formand for Reservatrådet, som stod for oprettelsen og drift af vildtreservaterne i Danmark. Desuden var han i perioden 1931-59 medlem af Naturfredningsrådet. I 1930'erne var han sammen med R. Spärck de hovedansvarlige for oprettelsen af Hanstholmreservatet.¹⁶

Biolog Poul Hald Mortensen havde som ung studerende en del kontakt med J. O. Fabricius. *Fabricius var jo en fabelagtig trækkraft i årtier. Reservatrådet var begunstiget af at have jagttegnsmidler bag sig, så der var altid penge. Andre fredninger, og ikke mindst i de videnskabelige reservater, skulle have et forskningsmæssigt sigte, så de havde begrænsede midler og skulle finde dem på finansloven, hvilket var sværere. På anmodning fra Fabricius fik jeg i forsommeren 1963 bevilliget to ugers tjenestefri fra militærtjenesten til at hjælpe ham med en registrering af ynglende hejler i Jylland. Undersøgelsen viste, at der i 1960'erne endnu fandtes en fast ynglebestand af hejler i Danmark, samt at den største bestand fandtes i Hanstholmreservatet. Indsatsen blev publiceret i en afhandling to år før Fabricius døde.*

Biolog Poul Hald Mortensen, Vesløs. Foto: Helge Røjle Christensen, Vesløs

En vision der gik opfyldelse

Under et af de møder, Poul Hald Mortensen havde med J. O. Fabricius, fik han følgende historie af overførsteren:

Ja, nu skal du høre historien om Hanstholmreservatet, Hirschholmene og Stauns Fjord. Det var da jeg var ung forstkandidat, hvor jeg lavede nogle undersøgelser på prøveflader af sitka-gran i Vilsbøl Plantage. Da jeg gik på bakkerne der i Vilsbøl plantage og kiggede ud mod nord op mod Hanstholm Fyr, så kunne jeg jo se nogle kæmpemæssige arealer, som lå u-tilplantede hen. Og da besluttede jeg, at dem måtte vi se at sikre for fremtiden. Senere den sommer var jeg en tur på Hirschholmene, og på tilbage turen tog jeg omkring Lassen på Brattingsborg, og da var Lassen så flink at sejle mig ud i Stauns Fjord. Og nu kan de jo se i dag hr. Mortensen, nu er både Hanstholmreservatet, Hirschholmene og Stauns Fjord sikret for eftertiden.

Overjagtkonsulent C. A. Rønholt skrev i 1939 i bogværket »Jagten i Danmark« et kapitel om landets reservater. Her fremhævede han Hanstholm Vildtreservat som det mest storslåede af de danske vildtreservater, hvor der var kommet 13-14.000 tønder land under fredning.¹⁷

Der var imidlertid også andre, der ret tidligt havde en forestilling om, at området burde fredes.

Professor J. N. Brøndsted ved Københavns Universitet skrev den 16. november 1936 til overklitfoged Axel Rasmussen for at forhøre sig om en fredning af det store hede- og klitareal mellem Hanstholm, Klitmøller og Nors Sø kan regne med overklitfogedens sympati. Det fremgår af korrespondancen, at professoren havde interesseret sig for området, siden han i 1915 første gang så det. Han var af den overbevisning, at de landskabelige værdier burde sikres for eftertiden i dets daværende tilstand. Rasmussen svarede Brøndsted den 19. november, at han nu i det sidste årstid havde set udvej for at få disse tanker, som han deler med professoren, realiseret. Rasmussen fremhævede vigtigheden i at sikre et terræn til bevarelse af resterne af en tidligere fauna, der var i stadig aftagen såsom hjejler og tinksmøde.

Sammen med de tilstødende plantager og søer havde området også stor værdi for trækkende vildt, skrev Rasmussen til Brøndsted og han beklagede i brevet den evindelige og ganske ukontrollerede jagt på arealet som årsag til tilbagegangen i vildtet. Rasmussen rundede dog af med at fortælle: *Hofjægermester, skovrider Fabricius bragte mig i forbindelse med Jagtraadet, og efter at have forhandlet med dette har jeg indsamlet Tilbud fra Lodsejerne over hele Arealet, ca. 5.000 Tdr. Land, som jeg mener nu utvivlsomt vil blive købt for Jagtfondens Midler, da Ministeren ser særdeles velvilligt på Sagen.*

Korrespondancen mellem de to fortsatte og Brøndsted skrev den 30. november, hvordan det glædede ham at erfare om de gode udsigter til en tilfredsstillende sikring af det omtalte hedeareal. Brøndsted tilføjede dog en lille

HANSTHOLM VILDTRESERVAT I KULTURHISTORISK PERSPEKTIV

ærgrelse: Hvad jeg også vil udtrykke håbet om, er at der ikke bliver sammenhængende Beplantning paa de høje Area-
ler Øst for Søerne. Jeg saa i Fjor ung Plantage umiddelbart Øst for Blegsøen.¹⁸ Det vilde være en tiltalende Tanke, om
også Dele af disse Lyngpartier kunde bevares ubeskaarne. Ligesom det vilde være en stor Ting, om Bredderne af Nors
og Vandet Sø kunne holdes fri for Bebyggelse.

Netop dette anliggende vendte Rasmussen tilbage til i et brev den 5. maj 1937. Han lagde i brevet ud med at for-
tælle, at fredningen af arealet mellem Hanstholm og Klitmøller til Blegsøen var sikret på Jagtrådets initiativ. Derefter
fortsatte han med at følge op på situationen omkring nyplantningen øst for Blegsø: *Jeg er ganske enig med Dem
i at disse Skraaninger ikke burde beplantes, men rettelig burde tilhøre den fredede Hede- og Klitstrækning, som Jagtra-
adet køber, og de er i umiddelbar tilslutning til. Imidlertid blev det for sent for Jagtraadet at erhverve disse Arealer, da
Beslutningen om at købe disse overhovedet først fandt sted efter at Bevillingen til Klitvæsenet til Købet var blevet ved-
taget. Da jeg ved, at Naturfredningsraadet i meget nær Fremtid skal tage stilling til spørgsmaalet om Beplantningens
Udstrækning vedrørende disse Arealer, og da jeg med hensyn til dette, er ganske uden Indflydelse paa Klitvæsenets
Stilling, finder jeg det rigtigst, da De har henvendt Dem om Sagen at gøre Dem opmærksom paa, at det om meget kort
Tid (midt i denne Måned saa vidt jeg ved) bliver Naturfredningsraadet der kommer til at afgøre omskrevne Arealers
Skæbne. Hvis Sagen stadig har deres Interesse bør de sikkert gøre Naturfredningsraadet opmærksom paa disse For-
hold, som jeg underhaanden privat underretter Dem om.*

Hvorvidt professor Brøndsted fulgte op på sagen og henvendte sig til Naturfredningsrådet vides ikke; men un-
der alle omstændigheder fik plantagen lov til at vokse op.

Området var måske ikke det mest selvindlysende sted at gøre til et vildtreservat, for så talrigt og specielt var dy-
relivet eller vildtet heller ikke, fortæller Poul Hald Mortensen, der har færdedes i området siden sin ungdom. Han
forklarer at Scavenius og Spærck i 1930'erne forsøgte at fremme ideen om det nye vildtreservat ved Hanstholm ved
at fremhæve områdets potentiale for udsætning af vildt som urfugle og agerhøns. Dette for at mane den kritik, som
de forudså ville komme, i jorden. *Fabricius forklarede mig, at han og Spærck ikke kunne se andre muligheder, end at
det måtte gøres til vildtreservat, for der havde de midlerne.*

Opkøbsprocessen i 1936-37

I 1930 gav Klitvæsenet Naturfredningsrådet tilsagn om 300 ha hede og småsøer, der oprindeligt var erhvervet med
henblik på tilplantning. Hermed blev »grundstenen« til Hanstholmreservatet lagt. Formålet var, at området skulle
ligge uberørt hen. I 1936 indstillede Reservatrådet og i 1937 Naturfredningsrådet til Landbrugsministeriet at der
blev opkøbt et større areal, og for Jagtfondens midler blev der de følgende par år købt over 3000 ha fra flere hund-
reder lodsejere. Samtidig fik Klitvæsenet jagtretten på forskellige tilstødende arealer. En vigtig del af formålet var
at komme det store jagttryk ved lokale jægere til livs.

Overklitfoged Axel Rasmussen var en vigtig aktør i opkøbsprocessen. Gennem studier af hans korrespondance
med fortrinsvis Jagtrådet, Naturfredningsrådet og Landbrugsministeriet, som opbevares på Statens Arkiver, får vi
et godt indblik i den politiske og praktiske proces omkring opkøbene, der startede i 1936. Opkøbene skete til dels
på baggrund af interesse fra flere lodsejere, som var interesserede i at sælge deres klitlodder.

Den 31. august 1936 var Rasmussen derfor i stand til at sende et tilbud fra lodsejerne i Vandet og Nors sogne på
deres respektive klitlodder, til Carl Becker den daværende formand for Jagtrådet. Det fremgår af korrespondancen
at Rasmussen tidligere har fremsendt tilbud fra lodsejerne i Hansted sogn. Rasmussen forklarede at der imidlertid
var nogle enkelte lodsejere tilbage, som det var svært at komme i kontakt med, da de boede i København. Men,
forklarede Rasmussen, når han alligevel fremsendte samtlige tilbud, inden han havde fået bugt med de »få gen-
stridige og et par efternølere«, var det fordi disse enkelte, så vidt han kunne se, ikke kunne hindre sagens gennem-
førelse. Endvidere var det efterhånden kommet så langt hen på året, at det var på tide for Jagtrådet at besigtige
arealerne, inden vejret blev for upålideligt. Rasmussen beklagede han måtte afgive sine matrikelkort til vurderings-
mændene, og han har derfor ikke beregnet arealet nærmere; men det ville han få gjort, inden Jagtrådets ankomst
for at besigtige arealerne. Det samlede areal beregnede han til ca. 5.000 tdr. land.

Becker skrev kort derefter den 15. september 1936 til Rasmussen, at der var noget han gerne ville have afklaret,
før han gik til Jagtrådet med sagen. Af de fremkomne tilbud på arealer fremgik det nemlig, at der var to landbrugs-
ejendomme, som i henhold til loven af 1925 ikke kunne nedlægges uden særlig ministeriel tilladelse, og hvis der
ikke blev givet denne tilladelse, ville det betyde, at Reservatrådet og Jagtrådet måtte administrere disse ejendom-
me, hvilket de sandsynligvis ikke havde nogen særlig interesse i. Han bad dog Rasmussen om, at få landinspektør-
ren om at tegne disse ejendomme ind på et kort.

Becker skrev igen til Rasmussen den 18. september 1936 at man i Jagtrådet var enig i, at Rasmussen skulle an-
mode landinspektør Søndergaard, Thisted om at udfærdige et rids, dog således at det ikke ville overstige 150 kr.

d. 14. - 3. - 1937.

Til
Reservatrådet.

Ved hoeslægt at tilbagesende den med Reservatrådets Skrivelse af 13. Ja
d.A. fremsendte Sag angaaende Erhvervelsen af Størsteparten af Klitarealet
mellem Hansted og Klitmøller, skal jeg som Svar paa Reservatrådets Anmod-
ning om Forhandling med Lodejere af V. Vandet Sogn, Klitmøllerhuse samt af
Rehr, Nora og Hansted Sogne tillade mig at fremsætte følgende:

V. Vandet Sogn, Klitmøllerhuse.

Med Reservatrådets ovennævnte Skrivelse fulgte fra Ministeriet for Land
brug og Fiskeri en Oversigtskalke, hvorpaa de Klitlodder var skraveret med
rødt hvorom man ønskede nærmere Oplysning. Jeg tillader mig i det følgende
at knytte min Redegørelse til denne Kalke.

Fra Syd mod Nord ligger Parcellerne:

Matr. Nr. 57 a. Dette Areal tilhører Fabrikant P.C. Andersen, Klitmøller.
I og for sig maa jeg mene, at det kan være ret ligegyldigt
om denne Parcel kommer med eller ej for Sagens Gennemførel-
se. Det Forbehold der er taget gælder kun for den Del af
Parcellen, der ligger Syd for Matr. Nr. 58, der er dyrket
Sandsmark med Bolig og ikke tilbudt. Dette Forbehold er ef-
ter min Mening kun til Gavn, da det muliggør en rimelig
Grense imod Syd. Jeg vil saaledes anbefale at Parcellen
erhverves.

" " 7 a.
" " 66 a.
" " 40 a.
" " 14 a.

Alle disse Arealer er tilbudte paa den almindelige Li-
ste og uden Forbehold. Jeg tillader mig at anbefale, at de
erhverves.

Jeg tillader mig at anbefale Matr. Nr. 56 til Erhvervelse.

Matr. Nr. 47 a. Til Slut er der i Klitmøllerhuse de 3 Lodder, Matr. Nr.
(3 Lodder) 47 a, hvoraf den største og æstligste er tilbudt paa den
almindelige Liste. De to andre er sammen med Matr. Nr. 77a
" " 77a (hvoraf Størsteparten er borttaget af Havet) opført i et
hørfølgende Tilbud fra Ejeren, Hnd. Martinus Nielsen, Klit-
møller.

" " 11b Mod Syd begrænses 77 a og 47 a af Antsvejen Klitmøller-
" " 47a Thisted. De Lodder der med grønt er skraveret paa Kalken,
nemlig Matr. Nr. 11b og 47 a ligger Syd for denne Vej og
maa af denne Grund sikkert opfattes som uden Interesse for
Sagen.

Da Fredningslinien langs Havet her er ganske smald,
og da Arealerne ligger tæt ved Klitmøller Badehotel og
ved Antsvejen som nævnt, har disse Arealer selvfølgelig
en ikke helt ringe Værdi til Villabebyggelse. Da tilmod
1/3 Del er gammel Sandsmark og saaledes over 1 al Fald 100
Kr. pr. Td. Ld., synes jeg det er meget billige Vilkaar
Rådet faar tilbudt Arealerne paa 1 70 Kr. pr. Td. Ld.

Jeg tillader mig at anbefale disse Arealer til Erhver-
velse.

Nora Sogn!

" " 31 a Disse to Lodder der manglede paa Listen fra Nora Sogne
" " 13 a Lodejere er tilbudt paa de almindelige Vilkaar, og opført
som senere tilkommet paa den almindelige Liste fra Nora.

Rehr Sogn!

" " 15 Angaaende Tilbudet fra Odr. Martin Oddershede, Nora paa
" " 17 Landbrugsejendommen "Saubjerg", der var tilbudt for i alt
2 " 18 1.6000 Kr., har jeg faaet et væsentligt lavere Tilbud som
(Nørtoft Smiegaard)

Som det fremgår af Axel Rasmussens brev til Reservatrådet i 1937 skrider opkøbsprocessen godt frem.

Han regnede ikke med at Reservatrådet kunne nå at få det så betids, at det kunne nå at være fremme til Rådets møde den 25 september. I samme brev bad han Rasmussen om at ringe til kontoret kl. 11.30, for så kunne Becker sige ham om Reservatrådet ønskede at få en samtale med ham.

Den 3. oktober 1936 skrev L. Estrup, som var sekretær i Landbrugsministeriet, til Rasmussen, at han havde fået overdraget erhvervet som sekretær i Reservatrådet, og at man på Reservatrådets møde den 25. i forrige måned havde bedt ham om at få Rasmussen til at kommentere på det vedlagte koncept og referat fra mødet. Selve konceptet eller drejebogen for erhvervelsen af arealet har vi ikke; men Rasmussens svar og kommentarer har vi, som det fremgår af det følgende, der bringer os helt ind i maskinrummet for opkøbsprocessen.

Den 9. oktober 1936 skrev Rasmussen til Estrup, at han havde nogle bemærkninger til det modtagne koncept for den påtænkte erhvervelse.

Det lader til at landinspektør Smed Søndergaard, Thisted var medlem af et konsortium som ejede et areal i den nordlige del af opkøbsområdet. Man havde jo fra Jagtrådet allerede indledt at samarbejde med landinspektøren, og Rasmussen lagde i sine kommentarer ud med at fortælle, at landinspektør Søndergaard med sikkerhed kunne give tilsagn fra jagtkonsortiet.

Til de næste par punkter bemærkede Rasmussen, at der var tilbudt to landbrugsejendomme; men det var dog kun Savbjerg, der var af så megen interesse for sagen, at det kunne betale sig at købe den. Det ville være mest praktisk at vente med at gå videre med køb af disse landbrugsejendomme indtil man kendte Landbrugsministeriets stilling, især fordi prisen på Savbjerghus lå betydeligt over, hvad Rasmussen anså for rimelig. Det var desuden formålstjenligt, at ejerne blev holdt i uvidenhed, til man vidste noget mere sikkert vedrørende købet. Rasmussen foreslog, at man satte købesummen for Savbjerghus til 12.000 kr.

Til punkt fire bemærkede Rasmussen, at de opgivne arealer var groft anslået, og til punkt fem angav han en anslået købesum på til 108.000 kr. Desuden forudså Rasmussen, at man måtte regne med et tillæg til købesummen for særlige arealer, til en pris der lå over de 25 kr. pr. tønder land, som ellers var den pris der opereredes med. Som tillæg i budgettet foreslog han, at man afsatte 3.000 kr. Omkostningsudgifter anslog han til 11.000. Den samlede anslåede udgift satte Rasmussen derefter til 134.000 kr. Han bemærkede at dette var groft kalkuleret på basis af de priser Klitvæsenet plejede at betale, og heri var der ikke medtaget omkostninger til magelæg, supplerende handler osv.

Punkt seks handlede om jagtretten i Tved plantage. Hertil kunne Rasmussen oplyse, at den nuværende jagtlejer ikke ønskede at forny lejemålet, når det udløb, og Jagtrådet kunne derefter leje jagtretten. Angående Vilsbøl plantages jagtforhold var det således, at plantagen altid var blevet udlagt og drevet som reservat af Klitvæsenet selv. Klitinspektør Pinholt havde udtalt, at det ville man fortsætte med, og at Klitvæsenet ville bevare plantagen som den var.

I punkt syv kommenterede Rasmussen på udgifter til ansættelse af en opsynsmand. Han foreslog, at opsynsmanden kunne bo på gården Savbjerg, da denne jo stødte op til de arealer, der ville komme ind under reservatet. Med gårdens høje beliggenhed ville den udgøre en ideel base for opsyn, forklarede Rasmussen: *Det vil ligge nær, forekommer det mig, at tildele denne Ejendom til en Arbejder, der for gratis brug af Ejendommen (ca. 25 tønder land sandjord) samt udførelse Opsynstjeneste og i øvrigt med Vederlag kan udføre Klit- og Planteringsarbejder m.m. for Vildtet.* Rasmussen foreslog, at man satte udgiften til opsynsmand til omkring 2000 kr. årligt.

I punkt otte kom Rasmussen ind på det ønskelige i at foretage en samling af reservatets grænser. Her tænkte han især på at lægge det areal af Vilsbøl plantage (ca. 600 tønder land) til reservatet, som Klitvæsenet netop havde købt med henblik på beplantning. Hvilket dog ikke var sket, da Naturfredningsrådet jo havde hensigten, at man ikke plantede det til. Men det drejede sig også om et andet areal, der var blevet tilbudt Klitvæsenet. Rasmussen havde for oversigtens skyld tegnet disse arealer ind på kortet.

Rasmussen foreslog endvidere visse magelæg, sådan at Jagtrådet overtog de arealer af Vilsbøl og Tved plantager, som havde interesse for sagen, og at Klitvæsenet til gengæld fik andre og til plantning bedre egnede arealer. Det ville betyde at staten kom til at kontrollere en samlet strækning på ca. 10.000 tønder land, hvor Jagtrådet i praksis kunne kontrollere jagten. Rasmussens vision gik videre, idet han også foreslog, at man med tiden burde frede 5-600 tønder land af Nors Sø og 8-900 tønder land af Vandet Sø.

Af hensyn til lodsejernes tilbud foreslog Rasmussen, at man gik stille med dørene og undlod at slå sagen op i dagspressen ind til videre.

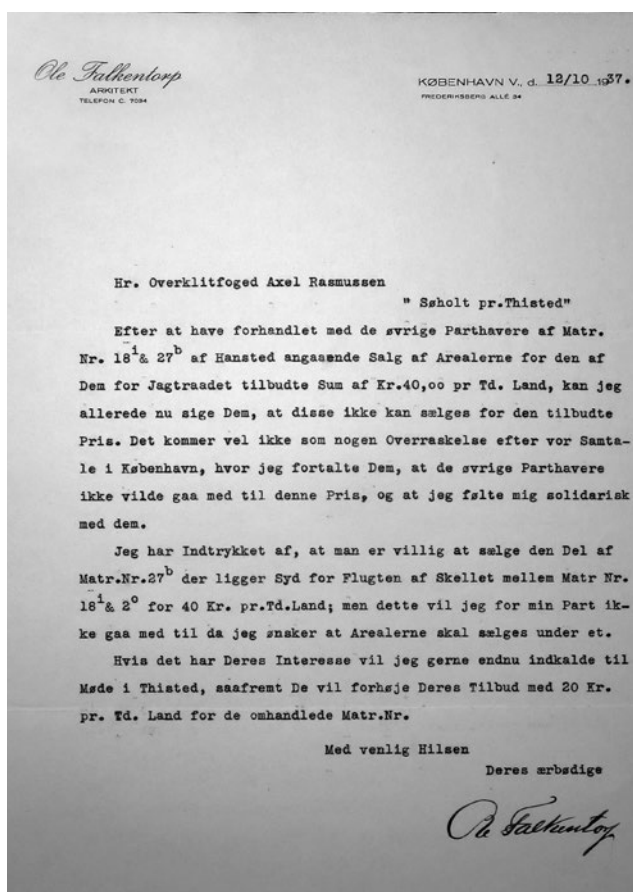
De komplicerede opkøb

Det lader til, at de fleste lodsejere var parate til at sælge deres klitlodder til en pris af 25 kr. pr. tønder land; men der var alligevel visse sager, der var komplicerede af den ene eller anden årsag.

I nogle tilfælde var der flere ejere om et lod, hvoraf nogle ikke var villige til at sælge. Et eksempel på at flere lodsejere står splittet, er nogle ejere som bor i Ballerup. Brødrene Axel og Ejner Jørgensen indvilligede i at sælge deres 46 tønder land for en sum af 1200 kr. De havde dog fornyligt solgt et stykke fra til en gartner Sylvest Pedersen, og han var ikke villig til at sælge igen.

Et andet køb der trak ud var erhvervelsen af Falkentorp-konsortiets arealer. Konsortiet var ikke villige til at sælge til den foreslåede pris. De meddelte Rasmussen, at de ikke ville sælge for en pris under det tre-dobbelte af den tilbudte pris, og helst ville de op på 100 kr. og derover. Det var derfor Rasmussens råd til Reservatrådet og Jagtrådet, at de lod denne sag ligge lidt.

I marts 1939 får Rasmussen brev fra lodsejerne Anton Larsen, Sårup og N. P. Dragsbæk i Klitmøller, som havde accepteret den foreslåede pris på 25 kr. pr. tønde land. Lodsejerne bad nu om yderligere vederlag, da de begge mente, at havde solgt deres klitlodder for billigt. I Jagtrådet var man dog ikke umiddelbart tilbøjelig til at betale yderligere, som ekspeditionssekretær Dige Christensen i Landbrugsministeriet skrev: *Jagtrådet maa anmode Herr Overklitfogeden om underhånden at gøre de paagældende bekendt med, at Andragenderne i hvert Fald ikke for Tiden kan imødekommes.*

Brevet fra Falkentorp Konsortiets formand viser, at ikke alle var tilfredse med den pris som de blev tilbudt for arealerne.

Status i foråret 1937

Den 14. marts 1937 sendte Rasmussen en skrivelse til Reservatrådet med status over situationen for lodsejerne og deres respektive parceller i arealerne mellem Hansted og Klitmøller. Reservatrådet havde bedt om oplysninger på en række parceller, som der var visse problemer med, og Rasmussen gennemgik i brevet disse parceller og foreslog følgende løsninger på problemerne.

Angående matrikel 57 som lå i Klitmøller Huse og tilhørte fabrikant P. C. Andersen, Klitmøller. Der var taget et forbehold på en del af parcellen, som bestod af dyrket sandmark og bolig, der ikke var blevet tilbudt til salg. Hertil bemærkede Rasmussen, at det ikke havde den store betydning, hvis dette område ikke kom med, og han anbefalede et køb på de nævnte vilkår.

Angående matrikel 47 som ligeledes lå i Klitmøller Huse var denne blevet tilbudt af ejeren husmand Martinus Nielsen, Klitmøller. Dele af arealet lå fordelagtigt nær Klitmøller Badehotel og kunne i fremtiden blive attraktivt for villabyggeri. En del af arealet var tilmed gammel sandmark og derfor over 100 kr. pr. tønder land værd. Rasmussen konkluderede på den baggrund at den forlagte pris på 70 kr. pr. tønder land var rimelig, og han anbefalede købet.

Angående Nørtorp Sædegaard, Ræhr sogn, hvor den tilbudte parcel med landbrugsejendommen Savbjerg som tilhørte gårdejer Martin Oddershede, nu var blevet væsentligt reduceret til en pris på 8.750 kr. anbefalede Rasmussen et køb. Rasmussen knyttede nogle kommentarer til anbefalingen. Den tidligere pris var på 16.000 kr. men vurderingsmændene havde ansat ejendommen til 7.200 kr. således at jorden beregnedes til 4.400 kr. og bygningerne til 2.800 kr. Da bygningerne var ret nye, og fuldt ud beboelige, selvom det selvfølgelig ikke var 'det sværeste kram', var Rasmussen nu af den opfattelse, at prisen var rimelig. Han bemærkede også at man sandsynligvis kunne sælge jorden til 1.000 kr. over vurderingen. Han fremhævede igen at ejendommen enten kunne bortforpagtes eller bruges til bolig for en landbrugskyndig opsynsmand.

Angående matrikel nr. 32, 1 a. Denne parcel var tilbudt i det tilfælde at Rådet agtede at erhverve Savbjerg og prisen som lå på 35 kr. pr. tønder land mente Rasmussen var rimelig.

Angående matrikel nr. 5 i Klitmøller sogn som ejedes af vognmand Johannes Nielsen, Klitmøller. Han havde tilbudt sin lod *indtil* Nors Å, og han havde gjort det forbehold af hensyn til fiskeriet i åen. Rasmussen skrev, at han nu havde forhandlet med Johannes Nielsen om en ekstra afståelsessum for fiskeriet i Nors Å ud over de allerede vedtagne 25 kr. pr. tønder land, og de var blevet enige om en afståelsessum på 375 kr.

Angående matrikel nr. 56 Klitmøller sogn var Rasmussen blevet enig med husmand Martin Jensen, Klitmøller om de samme vilkår. Martin Jensen havde ligeledes tilbudt sin parcel og med samme forbehold som Johannes Nielsen. Forbeholdet gjaldt dels hans overrislingsmark og dels fiskeriretten i åen. Rasmussen forklarede hertil, at han havde indhentet en udtalelse fra sognerådsformand P. Hausgaard, Klitmøller, der var kendt med forholdene vedrørende fiskeriet. Sognerådsformanden havde oplyst, at fiskeriet de sidste 10 år havde været ca. 500 kr. værd om året. Nogle år var der faktisk blevet taget for flere tusind kr. ål om året.

Rådet ville altså kunne erhverve fiskeriretten i åen fra havet og til statsplantagen for en sum af 750 kr. Rasmussen skrev, at hvis ikke Reservatrådet selv ville drive fiskeriet, så kunne det nemt forpagtes ud. Angående tilbuddet på overrislingsmarken, som var anslået til 10 tønder land, var Rasmussen af den opfattelse, at den nok ikke var på mere end seks tønder land; men en pris på 2.500 kr. var dog rimelig. Hvis Reservatrådet ville drive fiskeriet, kunne det være fordelagtigt, at man også kunne kontrollere åen i hele dens løb, og overrislingsmarken var desuden velegnet til fodringssted for vildtet.

Matrikel 1 a. tilhører Martin Oddershede, og parcellen var blevet tilbudt; men til en ikke anbefalelsesværdig pris. Rasmussen var dog af den opfattelse, at dette areal samt de andre nærliggende vestlige arealer kunne fredes for jagt, og det var jo betydningsfuldt i forhold til reservatets grænser. Han anbefalede derfor købet af matrikel nr. 1a, og at der blev indledt forhandlinger om fredning af de omtalte lodder. Hvilket drejede sig om matrikel nr. 18 i og matrikel nr. 27 b. Erhvervelsen af disse lodder var ikke absolut nødvendigt for reservatets oprettelse; men det ville være godt at have dem med, da de havde store naturfredningsmæssige værdier, forklarede Rasmussen. Han havde haft forhandlinger med Falkentorp og kunne vedlægge et svarbrev fra konsortiet. Af dette svar fremgik det at medlemmerne af konsortiet stadig ikke var blevet enige om, hvorvidt de ville afstå arealet. Hvis de bestemte sig for ikke at sælge, havde Rasmussen foreslået dem, at de afstod fra jagten en årrække.

Matrikel nr. 5 a forekom det der i mod Rasmussen højest nødvendigt, at Jagtrådet erhvervede. Arealet som var på over 200 tønder land og meget stort. Det ejedes af et konsortium med landinspektør Søndergaard i spidsen. Arealet ville blive tilbudt, så snart Søndergaard var sikret opmålings- og udstykningsforretningen fra Reservatrådet.

Matrikel nr. 19 g og nr. 24 g tilhørte de førnævnte to brødre Axel og Ejner Jørgensen, Ballerup. Rasmussen bemærkede, at det har været meget svært at få kontakt med disse personer. Af tingbogen fremgik det at arealet i 1923/24 blev købt for 12.500 kr. Han havde dog netop dags dato fået svar. Her kom det frem at brødrene ville sælge, dog undtaget et lille stykke, som de havde solgt fra. Rasmussen agtede at rejse til Ballerup og tale med brødrene, samt med den person de havde solgt til, for at undersøge om man ikke kunne opnå en løsning.

Rasmussen bemærkede til slut i brevet, at han var af den opfattelse, at resultatet kunne blive meget anderledes på nuværende tidspunkt. Af hensyn til de lodsejere der var utålmodige, bad han derfor om tilladelse til at påbegyn- der arbejderne, der ville gå forud for overtagelsen.

Den 7. april 1937 skrev Rasmussen igen til C. Becker i Jagtrådet, at han havde modtaget en skrivelse, hvor det fremgik, at Jagtrådet havde sendt en indstilling til Landbrugsministeriet om arealindkøbet. Han regnede derfor med, at der inden længe kunne foreligge et resultat. Rasmussen ville derfor gerne vide, hvordan han skulle forholde sig til pressen og forklarede: *Forhandlingerne om Jordkøbet var knap begyndt før Redaktionerne heroppe opdagede hvad der var i gære og derfor henvendte sig til mig; men jeg fik dem til at love ikke at skrive inden Sagen er gaaet i orden. Nu forudser jeg saa at saa snart Lodsejerne får Oplysning om, at deres Arealer vil blive købt, saa er det umuligt at holde Pressen hen længere.* Rasmussen mente, det var vigtigt i pressen at gøre offentligheden opmærksom på, hvor store værdier der her bevarede, samt rækkeviden af de muligheder, der blev skabt på Jagtrådets initiativ.

Rasmussen foreslog at Jagtrådet selv underrettede pressen, og eventuelt sendte en fotograf til Thy for at fremskaffe det nødvendige billedmateriale. Han var netop samme dag blevet ringet op af en avis i Thisted, der ville vide, hvornår de måtte begynde at skrive om sagen.

C. Becker svarede straks Rasmussen den 9. april, at såvel Jagtrådets som Reservatrådet indstilling var sendt til ministeriet; men der forelå ikke et svar endnu, og det ville være uheldigt, hvis der kom noget ud til pressen, inden afgørelsen forelå. Becker fandt det rigtigst, at sende en pressemeddelelse ud til den samlede presse, *ellers bliver de fornærmede, hvis den ene får det før den anden.* I samme brev bad han Rasmussen om hjælp til at beskrive de skønheder og værdier, der var for faunaen, for »der skulde helst være lidt Lyrik med i udsendelsen«.

Offentliggørelsen af det nye vildtreservat i Thy blev slået stort op i både lokale og nationale medier.

Offentliggørelsen af Hanstholm Vildtreservat

Den 26. april 1937 blev nyheden offentliggjort i Thisted Amtstidende på forsiden under overskriften *Et Vildtreservat på en halv Kvadratmil mellem Hansted og Klitmøller*. Den 27. april kom nyheden i *Berlingske Tidende*. I begge aviser var omtalen i meget fyldige og grundige beskrivelser af det nye vildtreservat, og den betydning det vil få for vildtet i området.

Journalisten Bertel Budtz Müller, der i perioden 1929-1934 boede i »Det gule Hus«, var en nær ven af ingeniøren Jørgen Fibiger, som bl.a. engagerede sig i kampen for en havn på Hanstholm.¹⁹ Budtz Müller havde en tæt tilknytning til området, og han tog tidligt i processen kontakt til Rasmussen for at skrive en artikel om reservatet til dagbladet Politiken. Artiklen blev dog ikke bragt før den 30. juli 1938. Den havde overskriften *Maanelandet eller Hanstholmreservatet*, og Budtz-Müller gav en meget engageret og i nogle passager en meget poetisk beskrivelse af det nye reservat.

Det gule hus blev bygget af skibsreder Axel Olaf Andersen på det yderste Hanstholm i 1916. Huset blev på trods af stor lokal modstand fjernet i 2000, da det lå i vejen for en fremtidig havneudvidelse. Foto: Ib Nord Nielsen, Klitmøller.

Budtz Müller beskrev også området som en internordisk og international seværdighed, og han forudså, at det ville få stor turistmæssig betydning. Han skrev, at de få, der havde kendt dette areal i mange år, havde ønsket det fredet – en fredning der ikke blot skulle dække flora og fauna; men også forsvare det mod udtørnings- og plantningsforsøg. *Vi så med angst på hvordan klitplantagerne groede ind over fra syd og truede områdets karakter.* Budtz Müller fortsatte og beskrev, hvilke kræfter der havde spillet en hoverolle i sikringen af området som reservat. Reservatet blev sikret på initiativ af en række mænd. Blandt dem fremhævede han Jagtrådets afdøde formand Carl Becker; men også andre fremtrædende medlemmer af Jagtrådet, overkonsulent Rønholt, strandjagtskonsulent Olsen, skovrider Fabricius og naturligvis overklitfoged Rasmussen, Søholt, som var plantør i Vilsbøl plantage. Budtz Müller skrev, at denne plantage allerede i mange år af Klitvæsenet havde været betragtet som en slags reservat, og plantagen blev drevet derefter.

Det fremgik af artiklen, at det var planen, at Jagtrådet skulle stå for driften af reservatet. Derfor blev området ikke lagt hen i ren naturtilstand, hvor rovildt uhindret kunne brede sig, skrev Budtz Müller. Journalisten beklagede meget, at området i alt for mange år havde ligget hen som allemandsjagt, og at en snes lokale jægere havde drevet jagt udelukkende for at »få noget på tasken«. Nu vil der i stedet blive drevet en nænsom jagtkultur, der skal skabe ligevægt og balance i vildtet. Budtz Müller mente at: *De lokale jægere bør udryddes fra arealerne i lige maal med rotterne. I hvert fald sættes under samme skrappe kontrol!*

Den 9. maj 1940 skev Ministeriet for Landbrug og Fiskeri til Rasmussen: *Efter derom fra Jagtraadet og Reservatraadet modtaget Indstilling, antager Ministeriet for Landbrug og Fiskeri Dem herved som tilsynsførende med det ved Jagtfondens Midler oprettede Reservat mellem Hanstholm og Klitmøller. Det paahviler Dem i denne Egenskab at udøve den lokale Administration af de af Jagtfonden erhvervede Arealer samt at føre Overopsynet med Overholdelsen af de Frednings- og Ordensbestemmelser, som måtte blive fastsat for de Arealer, som er inddraget under Reservatet, herunder ogsaa den under Reservatet hørende Tved Klitplantage m.v. For Bestridelsen af dette Erhverv tillægges der Dem indtil videre fra den 1. april d. A. at regne af Jagtfondens midler et aarligt Honorar af 1.200 kr., som vil blive Dem udbetalt maanedsvist forud af Jagtraadet.*

Samme brev indeholder en meget vigtig information, idet ministeriet skriver: *Under de foreliggende Forhold har man ikke fundet Anledning til at udstede Bekendtgørelse om Arealernes Fredning i henhold til Reservatloven.*

Samtidig blev det meddelt Rasmussen, at man ikke havde fundet grund til at antage en opsynsmand ved reservatet, og at ejendommen man havde erhvervet på Savbjerg indtil videre ville komme til at stå ubenyttet; men at jorden skulle dyrkes som hidtil, og at Rasmussen skulle drage omsorg for at bygningerne vedligeholdelse og sørge for, at der ikke blev drevet jagt på jorden.

Overklitfoged Axel Rasmussen

Biologen Poul Hald Mortensen fortæller over de følgende par sider sine erindringer om overklitfoged Rasmussen, der hovedsageligt beror på et personligt kendskab. Bekendtskabet skyldes, at Poul Hald Mortensens far Christian Alfred Mortensen var ansat som plantør i Tved Plantage 1959-1979. Poul Hald Mortensen færdedes i sin gymnasietid og den efterfølgende studietid ofte i reservatet, som han foretrækker at kalde Hanstholmreservatet. Her udførte han flere feltundersøgelser hovedsageligt af fuglelivet i reservatet, der efterfølgende er blevet publiceret, som det fremgår af litteraturlisten. Disse erindringer er blevet suppleret med oplysninger fra Axel Rasmussens datter Karin Arveschoug Jensen. Men også Axel Rasmussens omfattende korrespondance indeholder flere personlige oplysninger, der belyser såvel personen bag embedsmanden som de til tider vanskelige valg, han træffer.

Overklitfoged Axel Heidemann Rasmussen (1897-1967) fungerede som Klitvæsenets regionale chef i det gamle Thisted Amt i perioden 1930-1967. Rasmussen var søn af en amtsvandinspektør i Holbæk, og blev student fra Sorø Akademi. Han overvejede ifølge datteren oprindeligt at emigrere til New Zealand, men efter nogle år i polsk skovbrug fik han ansættelse i det danske Klitvæsen. Han blev gift med datteren af en norsk forstmand, og han var ifølge datteren en overbevist socialdemokrat.

Som det er fremgået af det foregående afsnit, var Rasmussen når det gjaldt Hanstholmreservatet en effektiv mand, der hele tiden var opmærksom på og parat til at opkøbe relevante ejendomme, der kom til salg. Karin Arveschoug Jensen har oplyst, at faderen i løbet af 36 år på statens vegne opkøbte i alt 156 forskellige private jordlodder og dermed samlede Hanstholmreservatet.

Rasmussen var energisk og selskabelig

Poul Hald Mortensen husker Rasmussen som en ganske festlig type. Rasmussen virkede meget dynamisk og energisk – han kørte altid lidt for hurtigt i sin folkevogn. Dengang var folkevognen populær; men måske nok ikke en særlig ambitiøs bil for en overklitfoged, og her skinnede hans politiske overbevisning måske igennem, mener Poul Hald Mortensen. Rasmussen gik altid i uniform; men det gjorde faderen og de fleste af hans kollegaer nu også dengang, erindrer Poul Hald Mortensen. *Rasmussen var en lidt mavesvær type, som holdt utrolig meget af god mad. Min mor har altid været ferm i et køkken, så det var gerne sådan lidt en fest, når han kom på den stort set månedlige besigtigelse. Så skulle far og han rundt at se, hvordan det stod til i plantagen. Det passede så gerne med, at han midt under det samlede forløb fik serveret frokost i havestuen hos os.*

Poul Hald Mortensen husker levende, hvordan Rasmussen holdt af at berette om, da han som helt ung var ved det polske skovbrug. For at lære skovbrug kom Rasmussen i mellemkrigsårene rundt i store dele af Polen, og han havde blandt andet været i Karpaterne og medvirket ved tømmerflødning på Wisla-floden.

Efter frokosten sad Rasmussen næsten altid med sin rejseskrivemaskine og skrev ned, hvad nu konklusionerne var af formiddagens besigtigelser, husker Poul Hald Mortensen.

Noget af det sidste, Rasmussen gjorde i løbet af sin tjenestetid, var at give sine klitplantører en duplikeret rapport om klitskovbrugets vilkår, hvori han beskriver sine erfaringer. Manuskriptet med titlen: *Klitskoven i Thisted Amt med særlig henblik på blandingsskovens muligheder* blev nogle år efter Rasmussens død trykt i et fagligt tidsskrift, husker Poul Hald Mortensen.²⁰ Rasmussen beskrev bl.a. sine erfaringer med spidslønner, som er den oprindelige hjemmehørende ahorn i Danmark. Han fortalte, at spidslønner flere steder groede fortrinligt i klitplantager, hvor klitterne har passende skråninger.

Overklitfoged Axel H. Rasmussen var ansat ved Klitvæsenet i Thisted Amt fra 1930 til 1967. Foto: Lokalhistorisk Arkiv Thisted Kommune.

Rasmussen stod for Danmarks første, større naturgenopretning

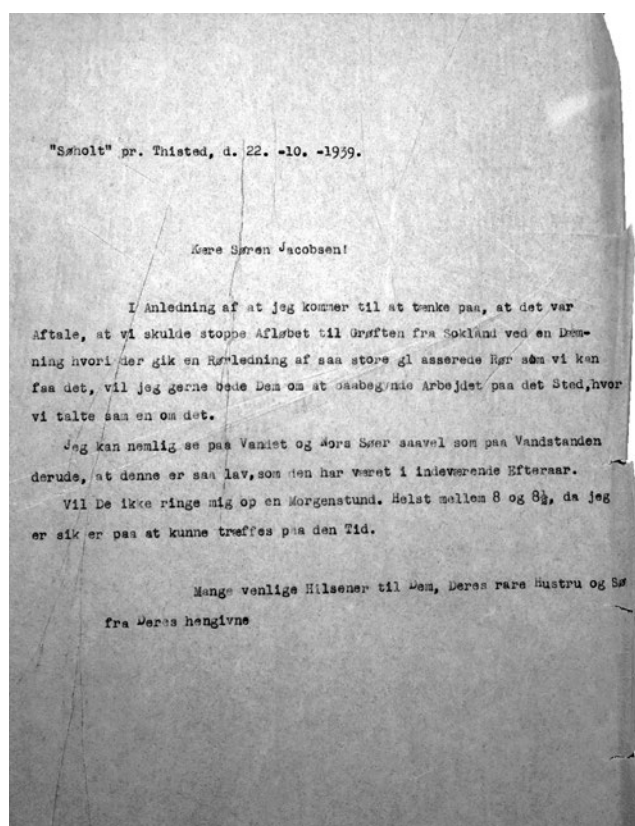
Ifølge Poul Hald Mortensen var det overklitfoged Axel Rasmussens fortjeneste, at den første større naturgenopretning fandt sted i Hanstholm Vildtreservat, idet han nord for Sokland fik stoppet afvandingen af de centrale dele af reservatet. Rasmussen forklarede, at det ganske simpelt skete ved at tilstoppe den store afvandingsgrøfts underløb ved vejbroen nord for Sokland. Det skete i 1939, altså før 2. Verdenskrig.²¹ Genskabelsen af den naturlige og oprindelige vandstand i den væsentligste del af Hanstholmreservatet var hermed formentlig et af de allertidligste naturgenopretningsprojekter i Danmark. Også før genskabelsen af Tofte Sø i Lille Vildmose, som Kjeld Hansen har beskrevet som et af de første naturgenopretningsprojekter i landet, forklarer Poul Hald Mortensen.²²

Rasmussen havde formentlig – som søn af amtsvandinspektøren i Holbæk – klart kunnet se, at den gravede grøft mellem Blegsø og Sokland, og herfra grøften videre nordpå til Hanstholm Å, havde en væsentlig vandstandssænkende funktion i hele det centrale område af reservatet. I dag er der ingen tvivl om, at det var af afgørende betydning, at Rasmussen så tidligt genskabte de oprindelige hydrologiske tilstande i området. Sandsynligvis blev den gennemsnitlige vandstand i et vel sammenlagt 800-1000 ha stort område, herunder også de større søer, Tormål, Hykær, Blegsø og Sokland, i reservatet hævet med omkring ½ meter og dermed genskabt i den naturlige tilstand før afvandingen. Sammenlignes tilstanden i dag med ældre kort, som f. eks. de høje målebordsblade fra 1800-tallet, så er det klart, at flere tidligere vejspor er forsumpet og f. eks. Præstkær igen er blevet vådere med flere småsøer til gavn for ikke mindst tinksmeden, konkluderer Poul Hald Mortensen.

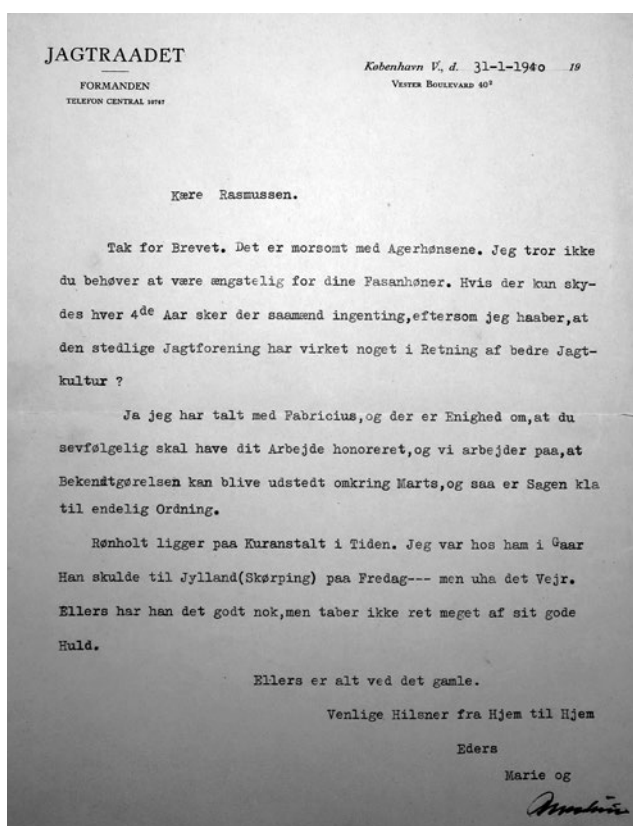
Til støtte for Poul Hald Mortensens fremstilling kan knyttes et brev fra Axel Rasmussen til Søren Jacobsen den 22. oktober 1939, hvor han skrev: *Jeg kommer til at tænke på, at det var en aftale, at vi skulde stoppe Afløbet til Grøften fra Sokland ved en Dæmning, hvori der gik en Rørledning af så store glaserede Rør som vi kan få det. Jeg vil bede dig påbegynde Arbejdet på det Sted, hvor vi talte om det.*²³

Som en lus mellem to negle

Man kan sige, at overklitfoged Rasmussen igennem opkøbsprocessen indimellem sad i en vanskelig position mellem Reservatrådet og de lokale lodsejere; men det lader til, at Rasmussen havde brede skuldre, når han måtte stå

Brevet fra Rasmussen tyder på, at det er Danmarks første naturgenopretning der her aftales.

En stor del af korrespondancen mellem Axel Rasmussen og de forskellige aktører i Jagtrådet eller Reservatrådet viser, at der også var tale om tætte venskaber. Korrespondancen består ofte af både en officiel og til tider ret formel udveksling; men også af personlige og venskabelige meddelelser.

på mål for en dårlig kommunikation fra Reservatrådets side. Det skinner dog også igennem i korrespondancen, at Rasmussen var en god forhandler i forhold til lodsejerne i vanskelige situationer.

Som før antydet var nogle af lodsejerne ikke tilfredse med den pris, de blev tilbudt, det gjaldt bl.a. Lars Bunk der var ejer af matrikel nr. 2a af Nørtorp Søndergaards parceller. Han blev tilbudt en pris på 40 kr. pr. tønder land for hovedparten af parcellen, der udgjorde 136 tønder land, og 25 kr. pr. tønder land for de 16 tønder land af parcellen, der var kategoriseret som fredsklit. Tilbuddet kom således til at lyde på 5.790 kr. i alt som det fremgik af brevet til lodsejeren fra Reservatrådet den 26. januar 1940. I brevet stod det yderligere klart beskrevet hvilke konsekvenser, det ville få, hvis ikke Lars Bunk gik med på tilbuddet: *Da vil arealet blive undergivet fredning i henhold til reservatloven.*

En række andre lodsejere fik brev fra Reservatrådet med samme ordlyd.

Der er ingen tvivl om, at Rasmussen var af den opfattelse, at der var tale om en klodset kommunikation fra Reservatrådets side. En kommunikation, der da også gav en umiddelbar og kontant afregning fra de lodsejere, der havde modtaget brevene. Den 7. februar 1940 skrev Rasmusen derfor til Reservatrådet:

Idet jeg anerkender Modtagelsen af Reservatrådets Skrivelse vedlagt et Antal Breve til Distribution efter fuldstændig gjort Adresse, kan jeg meddele, at nævnte Breve er blevet afsendt den 4. ds. At de er kommet Modtagerne ihænde, kan jeg forstå, idet jeg har faaet gentagne Telefonopringninger fra vrede Mænd, der truer med baade det ene og det andet. Jeg har imidlertid i Overensstemmelse med tidligere Udtalelser saavel til Reservatraadets Formand som til Raadets sekretær meddelt de paagældende, at jeg intet havde at gøre med Skrivelsernes Indhold hvorfor jeg ikke er ansvarlig, hvad man fra enkelte synes ikke rigtigt at ville tro. Gaardejer Lars Bunk, Hansted har imidlertid ringet mig op og efter at have stillet i udsigt, at jeg kunne times den samme Skæbne som hine Kongens Fogeder fra 1441, blev han forhandlingsvenlig og talte om Tilbud først paa 60 kr. og senere kom han ned paa 50 kr. Da jeg kan tænke mig at han eventuelt vil kunne bringes nærmere paa Talefod – i al fald inden han faar plejet Samråd med andre knapt saa imødekommende Lodsejere, der ligeledes har faaet Raadets Skrivelse, vil jeg tage derop i Eftermiddag.

Som det fremgår af brevet var Rasmussen dog også i sand til at klare udfordringerne og få en kommunikation og forhandling i gang med de lokale lodsejere.

I et tilbageblik på sin tid som overklitfoged i Thisted Amt fortalte Axel Rasmussen i et interview til Thisted Amtstidende den 18. november 1967, at han i 1930 flyttede ind på Søholt. I interviewet forklarede han sin kærlighed til området men også sin bekymring over udviklingen: *Siden jeg kom hertil har jeg altid betragtet Thisted Amt som landets skønneste. Her finder vi dybt inde i landet navne som Færgegaard og Bådsgaard – hver plet har en roman at*

Markering af reservatets grænser.

fortælle, og jeg synes at landskabet her taler mere end andre steder om en stor, rig fortid. Intet er mere charmerende end modsætningen mellem fjord- og havegnene. Der er skønt ved Limfjorden og på Mors, men skønnest er dog klitbræmmen langs havkysten.

Rasmussen var af den opfattelse at udviklingen, der bl.a. medførte en vej gennem reservatet, gik for hurtigt og for voldsomt. *Jeg er ikke bagstræberisk, og man kan ikke henkøge en hel landsdel. Det er nødvendigt at der finder udvikling sted, og det eneste jeg har imod den nye havn er, at den fra starten er bygget for lille.*

Omkring sin rolle i opkøb af de mange små hedelodder, der skabte reservatet, forklarede Rasmussen: *Det var jo vanskeligt at handle. Finansministeriet krævede, at vi ikke betalte mere end 2 ½ gange grundskylden, der på de fleste arealer stod på 1/5 øre pr kvadratmeter eller 70 kr. pr. ha. Vi måtte ikke byde mere end ½ øre pr. kvadratmeter; men jeg fik da købt noget for den halve øre. Som fuldmægtig i Vejers så jeg, hvordan man udstykkede klitten. Det fandt jeg utiltalende. Ved at stykke ud til de få forhindrer man de mange i at få adgang til stranden. Der var et socialt og demokratisk perspektiv i sagen. Det jeg ville var at søge Thylands skønhed bevaret uberørt til næste generation.*

Rasmussen fortalte, at han over de 30 år har fået samlet langt det meste, men hvis han var begyndt 10 år tidligere, kunne han måske have fået det endnu mere fuldkomment, for der manglede endnu en snes tønder land fordelt på to lodder. Ellers mente han, at reservatets grænser var strakt så langt ud, som det var rimeligt.²⁴

Axel Rasmussen var bevilliget afsked fra nytår 1968, men han døde på Thisted Sygehus kort før jul 1967.

De første år efter samlingen af Hanstholm Vildtreservat

Der har uden tvivl været et stort behov for at gøre opmærksom på den ændrede status for området og for at markere reservatets grænser. Dette har især været aktuelt i forhold til de mange lokale jægere der efter gammel sædvane har brugt klitlodderne til jagt. Men det skulle hurtigt vise sig, at der med udbruddet af 2. verdenskrig og besættelsesmagtens store interesse for Hanstholm var opstået en meget vanskelig situation i forhold til at håndhæve forbud mod færdsel i reservatet.

Den 8. juni 1939 blev det besluttet efter indstilling fra Rasmussen, at reservatet burde afmærkes, så ingen kunne være i tvivl om, inden for hvilke grænser fredning af vildtet gjaldt. I Jagtrådet drøftede man en skelafmærkning med både betonpæle og en skelgrøft, der viste grænserne nord for Klitmøller; men ellers mente Jagtrådet at der burde afmærkes med træpæle, der var nemme at flytte hvis reservatet blev udvidet og grænserne flyttet.

Det viste sig, at der ikke i alle forhold var fuld overensstemmelse mellem Jagtrådet, Reservatrådet og Klitvæsenet, når det kom til drift af reservatet. Også her kom Rasmussen nogle gange til at stå i en vanskelig situation, da det var ham, der måtte effektivisere beslutningerne og stå for den daglige drift og opsyn med reservatet.

Flere tiltag og forsøg samt en sensation i reservatets første år.

Et forhold, hvor de forskellige holdninger trådte frem, var når det eksempelvis kom til beplantning af bjergfyr i reservatet. Rasmussen skrev den 12. marts 1942 til Fabricius, der var formand for Reservatrådet. Her henledte han opmærksomheden på et problem vedrørende bjergfyr i reservatet. Med hensyn til fjernelse af de spredte grupper af bjergfyr i reservatet, har dette også tidligere været på tale, forklarede Rasmussen. Det mødte imidlertid modstand hos Jagtrådet. Rasmussen mente, at Jagtrådet betragtede disse steder som vildtremise, og nævnte at det var et naturfredningsspørgsmål, om fyrrbeplantningen skulle fjernes eller ej. Han gjorde dog opmærksom på, at han allerede havde fjernet de rester af bjergfyr, som Bohn Jespersen i sin tid plantede, og han fjernede til stadighed opvækst af bjergfyr i reservatet.

Ifølge Poul Hald Mortensen gjorde han Fabricius opmærksom på et langt bælte af bjergfyr, der gik øst-vest syd-vest for Hykær. Træerne fungerede som udsigtspunkt for krager og rovfugle, og derfor var de skadelige for hjejler og andre vandfugle. Fabricius var enig i dette synspunkt, og han foranstaltede, at disse bjergfyr blev fjernet omkring 1963.

Som et forsøg lod Jagtrådet i 1940 købe og udsætte 30 ænder i reservatet. Af et brev fra Jagtrådet fremgik det at *Jagtrådet ønsker at følge Forsøgene af de i Anderierne udsatte Ynglefugle, navnlig i hvor stor Udstrækning disse Fugle trækker væk fra Ynglepladserne. HER*

Derfor blev der sendt nogle mærkeringe til Rasmussen, som skulle sættes på fuglenes højre ben, da Jagtrådet førte register over ringmærkningen. Hvilke resultater, der kom ud af forsøgene, er der dog ingen senere omtale af.

Hanstholm Vildtreservat velegnet som reservehjem for urfugle

En artikel i *Thisted Dagblad* den 23. februar 1974 beskrev en undersøgelse det informerede om, at urfugle-bestanden var halveret siden midten af 60'erne. Hansted Reservatet var velegnet som et landskabs for urfuglen, fortalte cand. Scient. Hans Jørgen Degn til avisen. Han konstaterede, at bestanden nu var svundet ind til 420 individer. Hans Jørgen Degn var af den opfattelse, at Hansted Reservatet på længere sigt og gennem udsætningsforsøg kun-

ne få en rolle som urfuglereservat. Men der manglede penge til at finansiere forsøget, og man var derfor på udkig efter private donorer, så midlerne eventuelt kunne lægges sammen med offentlige tilskud til et stort udsætnings-eksperiment. Ændringer i urfugle-terrænerne plantevækst havde efter Hans Jørgen Degns vurdering en væsentlig del af skylden, hvorfor udsætningen måtte kombineres med en passende landskabspleje, hvor der måtte fremleskes en hedetype, der tilgodeså urfuglens forskellige krav. De selvsåede bjergfyr skulle ryddes og dele af terrænet måtte afbrændes hvert år. Endelig måtte urfuglen sikres fred – også for ornitologer, udtalte Hans Jørgen Degn til Thisted Dagblad. Naturvidenskabsmanden indrømmede, at det var meget vanskeligt at fastholde bestanden, og man ville drøfte opdræt af urfugle på et kommende møde; men det var efter Hans Jørgen Degns opfattelse et tiltag, der måtte komme i anden række og ikke som nogen primær bestandsbevarende foranstaltning. Man havde så godt som ingen erfaring med udsætning af de sky urfugle. Efter naturvidenskabsmandens personlige holdning var det et tiltag, man kunne gøre ud fra ønsket om at samle erfaringer. De forsøg med urfugleopdræt, der blev gjort i 1930'erne var ikke vellykkede.

Var der en los i Hanstholm Vildtreservat?

Første gang et »mærkværdigt dyr« blev iagttaget i Thy, var i efteråret 1967, da et par svampeplukkere så et stort katteagtigt rovdyr med opretstående ører og en stumpet hale i Tved Plantage. Derefter blev den set i juni 1968 af en jæger på pürschjagt. Først i december mener tre skovarbejdere, at de har set dyret i Tvorup Plantage. De bedste iagttagelser stammer fra oktober 1968, da plantør Christian Mortensens kone og to voksne døtre fik et glimt af den i Tved Plantage, og i tiden derefter hævdede flere personer, at de havde set dyret. Et par måneder senere fandt Poul Hald Mortensen lossens tydelige spor i sneen og tog fotos af sporene.²⁵

Jyllands-Posten sendte en medarbejder ud til Tved; også han så med egne øjne de store kattespor i sneen i julen 1968 og avisen bragte en stor artikel om lossen, hvori der beskrives flere teorier om, hvor lossen mon var kommet fra, og hvordan den mon var havnet i Thy. Man forudså, at dyret kan klare sig længe i det store, øde områder, hvor den har gode jagtmuligheder.

Ikke alle var dog begejstrede for den besøgende. Klitdirektør P. Thaarup i Vejers søgte dispensation ved Landbrugsministeriet fra jagtloven, så han lovligt kunne tillade at lossen blev skudt. Han regnede den dog for at være ufarlig for voksne, men lossen kunne være meget skadelig for det øvrige vildt. Thaarup havde dog endnu sidst i januar 1969 ikke fået tilladelsen. Det fik han dog kort tid efter, da Landbrugsministeriet havde konsulteret Vildtbiologisk Station på Kalø, der gav grønt lys til at skyde lossen, ligesom Naturfredningsrådet og Jagtrådet udtalte sig til gunst for at lossen blev fjernet.

Over de følgende par år blev lossen set af flere uafhængige personer. De seneste rapporterede iagttagelser kom fra et par skovarbejdere i april 1971.

Danmarks største reservat – i Thy – rummer også en los

hvor sporene stod i sneen, er der fra et højdepunkt ved udsigt over den øde øgn. Her er grøder med forkrøbet krat af ældgamle bjergfyr, men også stejle bakker, over hvis skrånninger vældige sitkagraner domner næsten uigennemtrængelige tykninger. Uigennemtrængelige for mennesker, vel at mærke. De er lige netop noget for den store kat.

Portræt af gæsten

Kender De en los?

Den skandinaviske los – efter farven og størrelsen at dømme må det nemlig være en skandinaviske, ikke en canadisk, der er lidt mindre og mere sølvgrå – når i fuldvoksen tilstand en skulderhøjde på 80 cm. Det er et stort dyr. Prøv at stille en tomteost op og kik på målet! Længden er omkring 130 cm, inklusive stumpehalen på godt en snes cm. Vægten anslås at ligge på 25-40 kg. Noget af det karakteristiske ved dyret er dets forholdsvis store hoved, der er rundt og med lange, opretstående ører, som ender i spidse hårduske. Poterne er store, beregnet til at bære oppe i sneen, og under gangen trækkes klæerne op i klaskeder, så aftrykene af trædepuderne bliver det væsentlige i sporet.

Under sin omstrejfen bevæger lossen sig i en slags luntrav, som kan føre den vidt omkring på de natlige jagttogter.

Lossen kan virke meget kluntet, men det er en absolut fejltalelse at

gen har naturligvis set den jage, det sker jo fortrinsvis ved nat, omend som i ovennævnte situation lejlighedsvis også i dagtimerne. I det hele taget er dyret kun blevet set rent tilfældigt og ikke under efterårets tre større jagter, for lossen er yderst sky.

Færlig kan den kun kaldes med forbehold. Den vil næppe finde på at gå til angreb på mennesker, men altid flygte, når den hører en fare nærme sig, og som nævnt er dens haresans umådelig fin. Forevrigt er den en mestersk klatter i sine hjemlande.

Det vil den antagelig også kunne udnytte i de thylandske skove, om langtfra alle træer her er af en størrelse, som gør dem egnet. De store grøntykkninger er dog, og i deres høje træer vil den kunne skjule sig så længe, at dens fart på jorden vil være gået tabt for enhver hund.

Må jages hele året

Man kan vel ikke forvente jagtlejernerne i, at de har overvejet muligheden for den nye gæsts død for riflen, alene for mistanken om, hvad den kan betyde for vildtet. Spørgsmålet er da, om man må skyde lossen i Danmark. Jagtloven siger, at alle ikke særligt nævnte pattedyr og fugle generelt er fredet. Det gælder dog ikke for lossen. I jagtlovens paragraf 27, som angiver frednings- og jagttider for vildtet, står der i en tilføjelse, stk. 3, at pelsdyr, der i henhold til mark- og vejfredningsloven anses som vildt, må jages hele året.

Så må man altså granske mark- og vejfredningsloven.

I den hedder det i paragraf 1:

2. Skønt er i fangenskab opdrættede pelsdyr undslipper og ikke indfanges inden 2 måneder, anses det som vildt. Og her til yderligere bemærkes, at såfremt dyret bliver at betragte som vildt, ophører ansættelsen (for ejeren) for dets skadevoldelse.

Et sted på vejen gennem plantagen står der et usædvanligt spor i sneen. Det viser aftryk af et par store bagpoter skråt for hinanden og lidt længere fremme mærkerne efter forpoterne i sneen indhvis. Tved plantage, hvor den tilsyneladende hyppigt færdes, er på 3000 tdr. land og gennemskæres ikke af en

Det vakte i sin tid stor opstandelse, da det viste sig, at der var en ulv på spil i Hanstholm Vildtreservat; men måske var der også en los forbi sidst i 1960'erne?

Krigen

Krigsudbruddet den 9. april 1940 kom naturligvis på mange måder til at påvirke forholdene og driften i reservatet. Tyskerne opførte flere anlæg inden for reservatets grænser, og selvom Rasmussen protesterede, hjalp det ikke meget.

Den 1. oktober 1940 skrev Rasmussen til Fabricius: *Ved min Hjemkomst ventede der mig en Ærgrelse, som jeg nu søger at give Luft for! Medens jeg var i København har de Fremmede anlagt en Blinkstation paa Reservatet. Den ligger mellem Fredningslinien af 11. Maj 1935 og Havet og i Nærheden af Kommuneskellet mellem Vandet og Nors-Tved Kommuner. Det er et mindre Hus med forskellige Remedier til teknisk Brug. Huset er blevet opført uden at der er fundet nogen Henvendelse Sted til mig om den Ting. Jeg er ked af det, da det er første Gang, at der er blevet anlagt noget paa mit Gebet uden indhentet Tilladelse forud. Nu bygger de altsaa denne her Blinkstation paa reservatets Grund. Hvad bliver det næste?*

Det skulle vise sig at denne hændelse snart blev efterfulgt af flere, for den 12. oktober 1940, da Rasmussen vendte tilbage fra nogle dage i København, havde tyskerne uden forudgående kontakt til ham opført et hus ved »Det Store Vand«, som skulle anvendes til Blinksignaler. Det viste sig, at der var tale om et lysfyrtårn. Naar man kører med Toget fra Fjerritslev til Thisted ser man tydeligt Lyskeglen på Himmelen, der kører rundt.

Den 5. november 1940 indberettede Rasmussen til Reservatrådet og Jagtrådet, at der var oprettet endnu en lyssignalstation på reservatet 500 m nord for den først omtalte: *Der er nu Natten igennem to Lysfyrtårn, der sidst stillestaaende, det første roterende. Begge af Styrke som alm. Fyrtaarns Lys.*

Dette forhold fik dog Rasmussen til at protestere, som det fremgik af brevet den 13. december 1940 til Jagtraadet og Reservatraadet. I brevet skrev Rasmussen, at han havde overbragt en klage stilet til den tyske værnemagt og afleveret til Kaptajn-løjtnant Dr. Crüger. Samtidig spurgte Rasmussen til rygterne om en vej, der var planlagt til at gå mellem Hanstholm og Klitmøller.

Den 17. december 1940 fik Rasmussen svar fra tyskerne. I brevet stod der, at sagen blev indgående undersøgt.

Man var beklageligvis ikke bekendt med, at stedet hvor man har ladet det omtalte hus opstille i klitterne ved Klitmøller, lå i et statslig naturområde. Hvis den tyske værnemagt havde været bekendt med, at det statslige område var et reservat, havde man selvfølgelig forud taget kontakt til den myndighed, hvorunder det sorterede.

Der var ingen planer om at anlægge en fast vej mellem Hanstholm og Klitmøller gennem naturbeskyt-

STATENS VILDTRESERVAT VED HANSTHOLMEN

„SØHOLT“ PR. THISTED, den 28. - 8. - 1944
TELEFON VESTERVANNED 1

Til
Thisted Amt

Hermed tillader undertegnede sig at rette en Klage til Thisted Amt over den Skade som den tyske Værnemagts Soldater har påført Ejendommen Sautberg som ejes af Statens Vildtreservat ved Hanstholm som sorterer under Ministeriet for Landbrug og Fiskeri.

Jeg tillader mig at amode om, at der maa finde en Vurdering af Skaden Sted af Amtets Bygningsagkyndige, saaledes af Reservatet kan faa udbetalt en Skadeserstatning.

Axel Rasmussen
Axel Rasmussen.

Over nærværende Sag bedes Erklæring meddel.

Thisted Amt, den 29. August 1944.

Ejers

Hr. Ritmester Ellskov Jensen,
Thisted.

Rasmussen beklager sig gentagne gange over de skader, som Hanstholm Vildtreservat blev påført af tyskerne under krigen.

1933

Arbejdsnr.	Arbejdernes Navne og udlært Arbejde	Konto	Beleb.		Sum for hver Arbejder		Kvittering
			Kr.	Skr.	Kr.	Skr.	
	Overført						
	Liste over de Arbejdere der deltog i Slukning af Branden d. 5. Maj 1941 i Statens Vildtreservat ved Hanstholm:						
	Chr. Boll, Klitmøller: 8 Tim A 132,15		10.57				Slukningshjelp og Dag-
	Viggo Hedemann, Vanned: 8 " " do		10.57				vagt
	Frost Andersen, Klitmøller: 8 " " do		10.57				
	Martinus Jensen, " : 8 " " do		10.57				
	Marinus Slowensky, " : 8 " " do		10.57				
	Knud Møller, " : 8 " " do		10.57				
	A. Andersen, " : 8 " " do		10.57				
	C. Salmonsøn, Blegbule: 4 " " do		5.29				Slukningshjelp
	A. C. Vilebøl, " : 4 " " do		5.29				
	Hans Møller, Vanned: 4 " " do		5.29				
	Henny Konge, Klitmøller: 4 " " do		5.29				
	Jens Jepsen, Vanned: 4 " " do		5.29				
	Chr. Bang, " : 4 " " do		5.29				
	Kjeld Nielsen, " : 4 " " do		5.29				
	Jens Tøfting, " : 4 " " do		5.29				
	Ejnar Sørensen, " : 4 " " do		5.29				
	Ingvar Jensen, " : 4 " " do		5.29				
	Niels Jacobsen, " : 4 " " do		5.29				
	Anders Fuglestad, " : 4 " " do		5.29				
	Niels Guld, " : 4 " " do		5.29				
	Assistent Pedersen, " : 4 " " do		5.29				
	Martin Bakke, " : 4 " " do		5.29				
	Kristen Vilebøl, Klitmøller: 6 " " do		7.93				Pattevagt
	Valdemar Madsen, " : 6 " " do		7.93				
	Kristen Larsen, " : 6 " " do		7.93				
	Knud Christensen, " : 6 " " do		7.93				
	Kirstine Thinggaard, Vanned: 4 " " 87.05		3.52				Telefonvagt saa længe Branden stod paa!
	I alt		188.58				
	SØHOLT pr. Thisted, d. 19. - 5. - 1941.						

Engelske lyskastere forårsagede en stor brand i reservatet og mange personer tjente en skilling på at hjælpe til med at slukke branden.

telsesområdet. Klitområdet blev kun betrådt, når signalstationens personel skulle afløses. Den tyske værnemagt havde foranlediget, at det berørte personel i Klitmøller og Hanstholm blev belært om, at klitlandskabet var under naturbeskyttelse. Lederen af Signalstation Klitmøller havde fået anvisning om at sætte sig i forbindelse med overklitfoged Axel Rasmussen.

Det lader således til at der var blevet etableret direkte kontakt og en slags forretningsgang mellem Rasmussen og den tyske ledelse i Hanstholm. Men som det fremgår af korrespondancen mellem Rasmussen og Fabricius fandt han situationen vanskelig og besværlig. Rasmussen beklagede, at så stor en del af hans eget virke måtte gå med at »komme godt ud af det med tyskerne«, og der var ikke mere den glæde ved tingene, som der var før krigen. Besøgene af de mange interesserede i reservatet var hørt op, nu da tyskerne faktisk havde besat hele linjen fra Hansted til Klitmøller med deres forskellige krigsanlæg.

Rasmussen var mistrøst og pessimistisk i forhold til, hvor længe krigen kunne trække ud, som det fremgik af brevet til Fabricius den 25. november 1941: *Krigen varer sikkert flere år endnu. Det ser jo ud til at det Hele først nu er begyndt. Jeg deler ikke den Anskuelse, at den er færdig til Foråret. Der er en ung Mand – en tysk Soldat – Søn af det danske Mindretals fører i Sydslesvig, som kommer til mig her. Han er lærer ved Duborgskolen. Hans Indstilling behøver vi ikke være i tvivl om, og han siger, at paa Landjorden vil det være umuligt at slaa Tyskerne militært. Han mener imidlertid ikke at de kan vinde krigen, altså det sammen som jeg har hævdet hele Tiden over for Dem. Men den skal nok komme til at vare tre Aar endnu – og hvad der saa er tilbage af os andre er ikke godt at vide. Jeg længes imidlertid som alle Danske efter, at vi igen kan blive os selv. Tyskerne ser vi ikke ret meget til mere her. De kører kun i Bil, naar det er nødvendigt, og jeg ser dem kun paa deres daglige Øvelser og ved Pejlestationerne – naar Lejlighed gives, at jeg krydser deres Vej. Det er ikke som det første Aar, at jeg havde dem snart hvert Øjeblik. Nu er der jo ogsaa flere rundt omkring – f. eks. Pigerne – der behersker Sproget, saa de er ikke henvist længere til de faa tysktalende i Omegnen. Men jeg har dem hver Dag alligevel paa mit Terræn og de er i Telefonen i en eller anden Anledning hver Dag.*

Den 29. maj 1942 skrev Rasmussen til Fabricius: *Ja, vi staar her i Befæstningens Tegn mere end nogen sinde og Klitmøller er spækket med kanoner, hvad ikke var tilfældet sidste år. På Reservatets Grund har de gravet Løbegrave med Pigtraadsafspærringer, hvad jeg ikke har prøvet et forhindre, da det selvfølgelig ikke ville nytte noget. De afpatrøillierer med Hunde og Lygter Arealerne om Natten langs Kysten efter Faldskærmsenglændere. Jeg prøvede at få dem helt smidt ud; men det lod sig desværre ikke gøre. Tyskerne havde dog lovet Rasmussen, at de i nær fremtid ville sætte skilte op med »Naturschutzgebiet«. Rasmussen havde holdt møde med de to kommandanter i Thisted Amt. De lovede ham at holde sig uden for Reservatet; men de områder som de havde besat, nemlig Lars Bunks Hegn og forbindelsen over til baraklejren på Vestkysthavn anlæggene ville de ikke opgive, da de havde militære anlæg på disse arealer.*

Lyngen – en vigtig ressource i reservatet

Der var dog også andre aspekter af krigen, der berørte reservatet, som Rasmussen måtte tage stilling til. I krigens kølvand opstod der mangel på både brændsel og foder til husdyrene. Det viste sig, at reservatets store lyngarealer kom til at spille en vigtig rolle, og Rasmussen måtte forsøge at manøvrere mellem sognerådene, de lokale bønder og tyskerne – dette inden for nogle rammer sat op af Landbrugsministeriet.

Den 26. juli 1940 gav Landbrugsministeriet i et brev til Rasmussen besked om, at man kunne give tilladelse til, at der måtte graves hedetørv til de fattige og gamle i de sogne, reservatet havde erhvervet arealer fra. Tilladelsen

De første traner blev set ynglende i Hanstholm Vildtreservat i 1959. Foto Ib Nord Nielsen, Klitmøller.

skulle administreres af sognerådene, der således selv måtte udvælge de personer, som burde hjælpes. Denne proces gik i gang; men den 11. oktober 1941 skrev Reservatrådet i et brev til Rasmussen, at den stedlige afdeling af den tyske værnemagt havde anmodet om tilladelse til at slå lyng til foderbrug i Hanstedreservatet. For at afværge denne situation gav Jagtrådet derfor Rasmussen besked om at meddele tyskerne: *Da Ministeriet for Landbrug og Fiskeri allerede har givet landbrugere i området tilladelse til at slå lyng til brug for fyldefoder til kreaturerne og til bjergning af lyng på de under Klitinspektoratet hørende og af vedkommende klitplantør anviste hedearealer og at tilsynsførende Overklitfoged Rasmussen, må man på denne baggrund beklage ikke at kunne give yderligere tilladelse til lyngbjergning.* Kort og godt havde man fra ministeriets side, for at forhindre tyskerne i at høste lyng i reservatet, åbnet op for at alle omegnens bønder havde denne mulighed.

Åbenbart var der adskillige lokale bønder, der tog imod tilbuddet, for den 8. marts det følgende år skrev Rasmussen et brev til Jagtrådet og Reservatrådet, hvor han spurgte, hvordan han skulle forholde sig, når nu tøbruddet kom, og befolkningen atter ville stille krav om at få lyng. *Jeg tillader mig i denne forbindelse at paapege det uheldige i, at der slås Lyng samtidig med Ynglefuglenes Rugetid. I det hele saa har Reservatet lidt meget under Lyngslaernes Besøg.*

Rasmussen gik videre og skrev, at han jo i efteråret underhånden fik meddelelse fra Rådene om at anmode befolkningen om at tage så meget lyng som muligt, hvilket han lod gå videre til de respektive sognerådsformænd og formanden for landboforeningerne i en fortrolig meddelelse. Nu var situationen imidlertid så graverende, at kreaturer og heste rundt om på gårdene i Thy sultede, og han var overbevist om, at kravet om at måtte slå lyng ville indfinde sig igen her i foråret med samme styrke som i efteråret, og at landboerne næppe ville kunne afvises uden ved politiets hjælp, når nødsituationen var som den var. Rasmussen slutter brevet med at spørge, hvordan Rådene mener, han skal forholde sig.

Det var selvfølgelig en meget vanskelig situation, Rasmussen stod i. På den ene side skulle han opfylde reservatets formål, og her spillede lyngslåernes færdsel i forhold til ynglefugle en stor rolle. På den anden side skulle Rasmussen og reservatet holde sig på rimelig god fod med befolkningen i området. Så var der tyskerne, som han også på den ene eller anden måde måtte holde et rimeligt forhold til, så deres fremfærd i Reservatet ikke fik alt for uheldige konsekvenser.

I et personligt brev til Overførster Fabricius den 12. marts 1942 kommer Rasmussens frustration klart til udtryk: *Forholdene med hensyn til Lyngslagning ligger fra min side saaledes, at naar jeg meddeler Dem at Tyskerne vil have Lyng, saa var det for at begrænse Lyngslagning derude. Naar saa Julius skal benytte Lejligheden til at angle efter Popularitet ved at sende Thaarup ud til mig med Besked om, at jeg skal sige til Befolkningen at de skal tage saa meget Lyng som muligt, mener jeg det er et Led i en mindre heldig Administration. Folk skal nok finde ud af hvor meget Lyng de skal bruge, uden Tilskyndelse fra oven. Naar der deroppe fra skal være saa megen Elskelighed, er der Grænser for hvor meget Indflydelse, vi andre ender med at faa paa de Ting, vi skal svare for. Jeg har haft tilstrækkelig Ballade med at holde Bønderne inden for de fastsatte Grænser ude paa Reservatet med hensyn til deres Lyngslaaning.*

Opsynsmanden Kjeld Nielsen

Det viste sig hurtigt at det var en stor opgave at holde opsyn med det udstrakte reservatområde, og som det før er fremgået, var det tidligt inde i Rasmussens planer og overvejelser at ansætte en opsynsmand. Han havde allerede brugt Kjeld Nielsen til forskellige forefaldende opgaver, og den 20. juli 1939 skrev Jagtrådet til Rasmussen, at man accepterede forslaget om at lade den unge mand afpatruljere i reservatet, i den grad Rasmussen fandt det nødvendigt for at opretholde fred. Rasmussen kunne godtgøre Patruljetjenesten med 0.98 kr. pr. time. Jagtrådet bemærkede dog, at ordningen kun gjaldt rent midlertidigt.

Den 25. november 1939 skrev Rasmussen til Fabricius, at han havde indstillet til Reservatrådet, at der kom en opsynsmand på Savbjerg. *Ham, jeg bruger, er særdeles velegnet, selv om han ikke udpræget er behagelig eller har synderlige Anlæg for at blive elsket. Men de Egenskaber er sikkert de, der er bedst egnede. Sådan lød den karakteristik, Rasmussen gav af Kjeld Nielsen.*

Kjeld Nielsen var tidligere ved artilleriet, og Rasmussen fremhævede, at han var en dygtig rytter og skytte. Rasmussen beskrev også Kjeld Nielsen som uforfærdet, og han havde fået belønning for heltemodig dåd af Carnegie-fonden. Han var hård over for sine modstandere og velegnet til at passe på – desuden kunne han leve deroppe, hvad der nok ikke var ret mange der kunne, sluttede Rasmussen beskrivelsen af Kjeld Nielsen i brevet til Fabricius.

Det blev dog ikke ejendommen Savbjerg, der kom til at fungere som bolig for opsynsmanden; men derimod ejendommen Ørgaard ved Nors Sø. Ørgaard blev lagt til Vilsbøl Plantage i 1940 og i begyndelsen blev den forpagtet ud til en lokal landmand. Der var problemer med forpagtningen, så Rasmussen foreslog Klitdirektoratet at landbruget blev nedlagt, og at arealet blev lagt til statens græsferne, der således blev på ca. 250 tønder land. Rasmussen

Kjeld Nielsen var, igennem de år han var opsynsmand i reservatet, ofte godt stof i aviser og blade. Han blev bl.a. omtalt som »Sherif i Thys vilde vesten« eller »Danmarks ensomste cowboy«. Han blev som regel afbilledet ridende på hest, og rygten gik, at han var bevæbnet med en pistol.

foreslog i samme brev, at man fjernede Ørgaards bygninger for at højne stedets uberørte værdi, ligesom det var sket ved at fjerne »Rævehuset« eller »Krybskyttehuset« på Blegsø Sande, hvis jordarealer nu blev dyrket som en art forpagtning af opsynsmanden Kjeld Nielsen. Tidligere blev der dyrket vildtagre på en del af disse arealer; men da dette blev forholdsvis dyrt, havde Rasmussen nu fået en ordning med opsynsmanden om, at denne uden vederlag forpagtede og dyrkede en del af arealerne.

Vi får gennem en artikel bragt i tidskriftet Dansk Jagt i 1981, som er skrevet af Palle Uhd Jepsen, et portræt af opsynsmand Kjeld Nielsen. Artiklen blev bragt i anledning af, at Kjeld Nielsen efter 40 års tjeneste som opsynsmand og jagtbetjent i Hanstholm Vildtreservat holdt op.

I artiklen forklarede Kjeld Nielsen, at det hele begyndte i 1938-39, hvor han var blevet hjemsendt fra militæret. Han købte sammen med sin kone Gerda et statshusmandsbrug ved Vilsbøl Plantage. Overklitfoged Rasmussen havde netop afsluttet opkøbene af Hanstholm Reservatet, og ville nu til at ride i terrænet i forbindelse med opsynet: *En dag kom Rasmussen til mig for at få rideundervisning, og efter nogen tid var overklitfogeden blevet en nogenlunde habil rytter; men så en dag kom han trækkende med hesten ved tøjlerne og bad mig overtage den og i øvrigt opsynet med reservatet.*

Kjeld Nielsen var, på det tidspunkt artiklen blev skrevet, blevet 70 år og havde på det seneste udskiftet hesten med en Land Rover.²⁶ Hesten var ellers i mange år næsten et varemærke for Kjeld Nielsen, der mente at hesten var så langt at foretrække, når han skulle rundt i reservatet. Dels fordi vildtet ikke så let blev skræmt, og dels fordi det var lettere at komme bag på krybskytterne på hesteryg.

De første år var krybskytteri et stort problem i reservatet, fortalte Kjeld Nielsen til Palle Uhd Jepsen: *Det største problem var at det store antal jægere, der i mange år havde benyttet det øde klitlandskab som »frit jagtterræn«, nu efter statens opkøb af arealerne pludselig blev udelukket af området. Mange ville ikke respektere reservatet, og fortsatte med at gå på jagt, og der er stadig en enkelt, som gennem 30-40 år har båret nag til mig, fordi jeg dengang måtte gå kraftigt i rette med dem.*

Krybskytteri og ulovligt fiskeri i reservatets søer var især et problem de første 10 år af reservatperioden. Efterhånden accepterede de fleste vildtets fristed, måske fordi reservatets grænser med tiden blev afmærket med betonpæle og skeldiger. *I dag foregår krybskytteriet på en lidt anden måde end tidligere. Der sker ikke så meget ude i selve*

reservatet, selv om der er nogle, der holder af at skyde råvildt langs Kystvejen fra bil, de fleste sidder i skellene f.eks. bag diget langs reservatets nordøstgrænse, berettede Kjeld Nielsen.

I en artikel i *Thisted Dagblad* lørdag den 4. december 1982 fortalte Kjeld Nielsen atter, at han nu efter 43 år planlægger at trække sig tilbage, og der måtte fire mænd til for at erstatte ham, fremgik det af artiklen. Der var stadig krybskytter i reservatet, kunne disse mænd fortælle; men problemet var større i 30'erne og motivet havde ændret sig. Dengang skød man lidt ekstra for at få kød på bordet – nu var der i mod det for sportens skyld, mente Svend Egon Odgaard, som var en af dem, der skulle afløse Kjeld Nielsen. Den eneste jagt, der var tilbage i reservatet, var de årlige rævejagter om vinteren. Opsynsmændene skulle dog også holde øje med, at færdselsreglerne i Hanstholm Vildtreservat blev overholdt. Det gjaldt især i fuglenes yngletid fra 15. april til 1. juli, og ydermere var det vådeste område fornyligt blevet helt lukket. *Også uden for yngletiden har vandfuglene nemlig brug for fred og ro*, fortalte jagtkonsulent Anton Linnet til journalisten. Anton Linnet talte med jævne mellemrum de store fugleflokke i reservatet, som på dette tidspunkt var ca. 500 gæs og 3000-4000 ænder, der flokkedes i søerne om foråret.

Da opsynsmanden drev tranen af sin rede

Poul Hald Mortensen har fra sin ungdomstid i området en lidt mindre flatterende erindring om Kjeld Nielsen, som fremgår af nedenstående, der er baseret på egne iagttagelser og dagbogsnotater fra sommeren 1959. På dette tidspunkt var tranen vendt tilbage til den danske natur, hvor det første par var begyndt at yngle vest for Blegsø.

Den 5. maj 1960 skrev Poul Hald Mortensen i sin dagbog:

Ved 14.30-tiden kommer jeg med den vante skovvej ud til Blegsø-skrænten. Da jeg kom til skovkanten lagde jeg mig ned på maven i lyngen og mavede mig ud til skræntkanten. Her fik jeg følelsen af noget mærkeligt. Flere ænder fløj parvis rundt og rappede. I kikkerten så jeg efter tranen. Den var ikke på reden lige vest for Blegsø. Men den stod ca. 50 meter fra reden i en underlig sammenkrøbet stilling, mens den vagtsomt spejdede til siderne. Pludselig opdagede jeg dog kilden til denne ulyksalige stemning.

Helt mod nord og tæt ind under land ved vestsiden sejlede en robåd bemannet med en kvinde og en mand samt opsynsmand Kjeld Nielsen. De to førstnævnte drev med hver deres stang spinnefiskeri efter gedder, mens opsynsmanden roede. Ved dette syn fyldtes jeg med harme, og jeg så rundt langs bredden for at finde det køretøj, hvormed de havde fået båden hertil. Nede ved det sydvestre hjørne holdt en folkevogn, en gummivogn og to heste. Bilen havde nummeret S 5411. Nu vil jeg slutte min beretning, da det følgende just ikke er ornitologisk stof.

Poul Hald Mortensen forklarer at han skyndte sig på cyklen hjem til sin far, som straks sendte opsynsmand Mads Rebbe ud. Mads Rebbe nåede tidsnok frem til, at han inde i Tved Plantage mellem Hykær og Nors Sø kunne spærre vejen for selskabet. Snart kom det med Kjelds hestevogn forrest og folkevognen bagerst husker, Poul Hald Mortensen. Mads trådte frem til opsynsmanden og sagde: *Det er da vist ikke så godt, det I her har gjort? Det er jo lige midt i fredningstiden, og der må jo ikke være folk i reservatet nu, hvor tranen ruger. Men Kjeld svarede bare: Hår a nogensinde gjort dig noget ondt?*

Poul Hald Mortensen erindrer at tranen i den pågældende ynglesæson aldrig tilbage til reden ved Blegsø, og parret sås uden yngel resten af sommeren. *Dengang syntes jeg, at det var en meget alvorlig sag, fordi det på dets tidspunkt drejede sig om Danmarks eneste ynglende tranepar*, forklarer Poul Hald Mortensen, der også husker, at Kjeld Nielsen stadig i 1959 havde åleruser stående i Blegsø.²⁷

Til Poul Hald Mortensens beretning kan tilføjes, at der i Rasmussens korrespondance fra 1942 er et notat, der fortæller at jagtopsynsmand Kjeld Nielsen har anmeldt arbejdsmand Peder Korsgaard, Klitmøller, for ulovlig jagt. Derefter har Peder Korsgaard henvendt sig til Rasmussen, og fortalt at Kjeld Nielsen har skudt harer efter solnedgang.

Nu afdøde Gerda Nielsen, der var gift med Kjeld Nielsen, fortalte i et interview 2005, om de år hendes mand var ansat i reservatet:

Gerda Nielsen husker at de første år, parret boede på Ørgaard, var der ikke indlagt el i huset. Hendes mand blev ansat af Axel Rasmussen til at holde opsyn i reservatet. Da var det meste købt op, og hun husker, at folk ikke altid var tilfreds med prisen. De havde regnet med noget mere, og så fortrød de. Stemningen var ikke altid god, og hendes mand blev truet på livet. Derfor gik han tit med pistol. Hendes mand opdagede mange krybskytter, og engang blev der fundet et rådyr, der var skamskudt. Da de dræbte det og skar det op, var der to rålam i dyret. Som Gerda Nielsen husker det, var dyret blevet anskudt uden for reservatet, men løb derefter ind i reservatet. Folk afstod jo ikke ret villigt den ret, de tidligere havde til at gå på jagt i reservatområdet. Der foregik meget ulovlig jagt i reservatet, og folk respekterede ikke statens ejendomsret. De havde altid en 4-5 heste, og hendes mand red rundt i reservatet. I starten havde de en smule landbrug til stedet med nogle køer og grise samt nogle får. Fårene gik mellem Hykjær og Isbjerg, og børnene måtte ud og kigge til dem. Lammene blev solgt. Hun husker, at der var problemer med tyskere under krigen, for de kom tit og ville købe kød og grønsager; men hun ville ikke sælge til dem. Tyskerne ville også transporteres og tilbød en god pris for det, men det ville de heller ikke.²⁸

Hanstholm Vildtreservat får fredningsstatus

Efter at det ved lov af 31. marts 1917 var besluttet at anlægge en havn ved Hanstholm, opstod der omkring 1937-38 spørgsmål om etablering af en vej gennem det senere etablerede Hanstholm Vildtreservat fra Hanstholm havn mod syd langs med kysten. Thisted amtsråd havde på foranledning af Centralforeningen for fiskeriforeningerne i Thisted amt ladet udarbejde et forslag til anlæggelse af en vej fra Vestervig langs kysten til Hanstholm. Forslaget var begrundet med såvel fiskerimæssige som turistmæssige og almindelige samfærdselsmæssige hensyn. Udgifterne til vejanlægget var anslået til ca. 3,5 mio. kr. og vejen berørte otte kommuner. Da en enkelt af disse ikke kunne give tilslutning, blev sagen imidlertid stillet i bero.

I anledning af planerne om etablering af en vej mellem Hanstholm og Klitmøller blev der ved en skrivelse den 27. februar 1938 af professor J.N. Brøndsted rejst spørgsmål om eventuel fredning af reservatet med forslag om at nægte tilladelse til vejens gennemførelse over for Fredningsnævnet. Henvendelsen var anbefalet af Naturfredningsrådet og Danmarks Naturfredningsforening. Da planerne om vejanlægget imidlertid blev stillet i bero, blev der ikke fra Fredningsnævnets side foretaget yderligere i sagen på daværende tidspunkt.

Ved bekendtgørelse nr. 7 af 13. januar 1949 fastsatte Landbrugsministeriet efter indstilling fra Reservatrådet bestemmelser for et reservat.

Efter vedtagelsen af loven af 29. april 1960 om Hanstholm Havn kom vejspørgsmålet på ny på tale, og Thisted amtsråd holdt i årene 1961 og 1962 nogle møder om sagen, der imidlertid ikke førte til nogen løsning af spørgsmålet. Danmarks Naturfredningsforening, der havde været deltager i nogle af amtsrådets forhandlinger, rejste herefter ved skrivelse af 18. juni 1962 sag om fredning af Hanstedreservatet. (Hanstedreservatet er betegnelsen, der blev angivet i skrivelserne.)

I begrundelsen fremhævedes det at Hanstedreservatet med sine ca. 3000 ha var det største reservat i landet og enestående af sin art i Europa. Samt at det med sine klitdannelser, klithede-søer og talrige vandsamlinger var af både stor landskabelig skønhed og af stor naturvidenskabelig interesse.

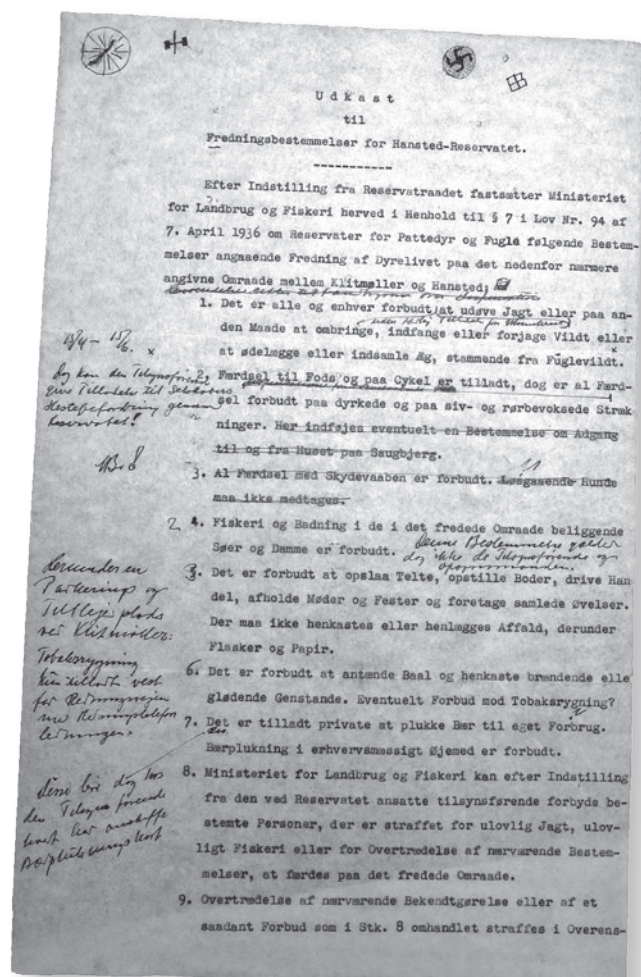
Man havde hidtil fra Danmarks Naturfredningsforenings side ment at det forhold, at reservatets område ejedes af staten og i øvrigt var underlagt reservatloven, gav reservatet tilstrækkelig beskyttelse, således at en fredning skulle være unødvendig. Det måtte imidlertid erkendes, at dette ikke var tilfældet, idet Landbrugsministeriet havde givet sin tilslutning til, at der gennem reservatet kunne anlægges en vej fra Klitmøller til Hanstholm. Når en sådan tilladelse kunne gives, følte man ikke længere reservatet sikret udtalte Danmarks Naturfredningsforening.²⁹

I 1972 fik Hanstholm Vildtreservat langt om længe en fredningskendelse, der havde til formål at beskytte og sikre de landskabelige og naturmæssige værdier. Desuden er området udpeget som EF-fuglebeskyttelsesområde. Det fredede areal er på 3.399 hektar og omfatter kun den åbne klithede. De nærliggende klitplantager tilhører en anden fredning (Nors Sø og Tved Klitplantage).

Kystvejen

Planerne om at anlægge en vej langs kysten fra Hanstholm og sydpå, der ville komme til at gå gennem Hanstholmreservatet vakte stærke følelser og argumenterne gik både for og i mod. Danmarks Naturfredningsforening gik stærkt imod vejen, hvorimod Hanstholm kommune var en stærk fortalende for etablering af vejen til støtte for den nye havn.

Den 5. januar 1961 skrev Vagn Jensen på vegne af Danmarks Naturfredningsforening et indlæg imod projektet som havde overskriften: *Fredning kontra indgreb i naturen. Med særlig henblik på Hanstholmreservatet*. I artiklen

Den første skitse til fredningsbestemmelser for Hanstholm Vildtreservat med overklitfoged Axel Rasmussens kommentarer og kruseduller.

kom han frem til følgende spørgsmål: Hvem har interesse i vejen, og hvilke varige fordele vil den give? Hvad vil vejen koste, og hvad vil der på længere sigt gå tabt ved dens anlæg?

Vagn Jensen affejede det første punkt og mente, at skulle der skabes vejforbindelse mellem havn og trafiknet, så løstes dette ikke ved den planlagte reservatvej. Dette burde ske gennem den naturlige forbindelse via Thisted og sydpå eller østpå. Interessen i reservatvejen lå der i mod i at skabe forbindelse mellem Hanstholm havn og fiskerlejerne syd for reservatet. Han stillede spørgsmålstegn ved, om dette også på sigt havde gyldighed, og mente at fiskerne nok vil flytte til Hanstholm under alle omstændigheder, når havnen stod færdig.

Det, der ville gå tabt, var reservatets evne til just at være reservat, dvs. en af mennesker uforstyrret tumleplads for vind og vej og ikke mindst for dyr og planter.

Fra lokal side lød det, at nu havde man siden 1939 ventet på at få arbejdet med kystvejen i gang, og nu ville man ikke vente længere. I 1966 kom kommunalbestyrelsen i Hanstholm derfor med et udspil, der opfordrede ministeren for offentlige arbejder til at sætte første etape af vejbyggeriet i gang. Minister Kaj Lindberg ventedes snarest til byen, og det ville kommunalbestyrelsen benytte som lejlighed til at tage emnet op. Kommunalbestyrelsen argumenterede med, at hvis ikke vejbyggeriet blev påbegyndt, ville man reparere og bruge den allerede eksisterende grusvej gennem reservatet mellem Klitmøller og Hanstholm. Situationen spidsede til, fordi indvielsen af havnen nærmede sig.

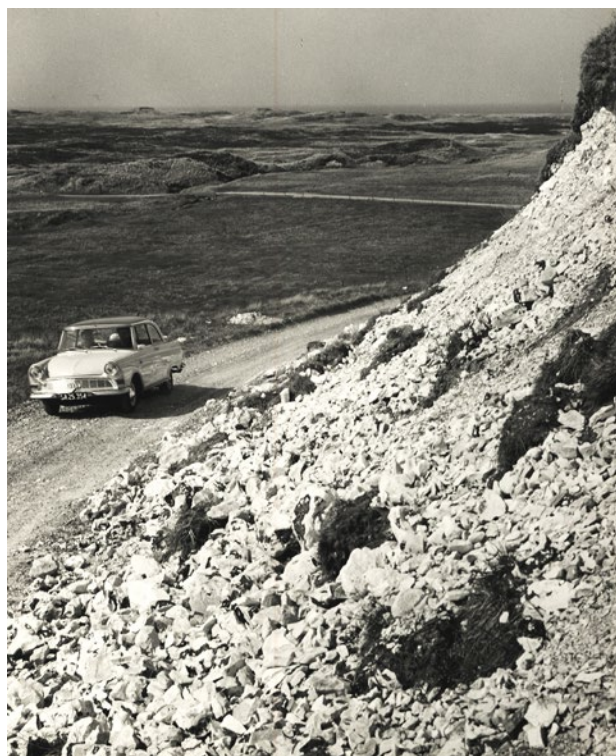
Et andet problem var »skræntvejen«, nemlig den del af vejprojektet som fredningsmyndighederne var mest imod, og den direkte årsag til, at arbejdet på den første etape, nemlig den direkte vej mellem Klitmøller og Hanstholm, var gået i stå. »Skræntvejen« var problematisk for fredningsmyndighederne, fordi den blev planlagt til at løbe gennem et område, som for få år siden blev foreslået fredet og lagt under reservatet.³⁰

Poul Hald Mortensen mener, at det var den daværende amtsvejinspektør i Thisted N.K.A. Sørensen, var hoveddrivkraften bag Kystvejen. Han husker at hans far og Rasmussen internt diskuterede, hvor ødelæggende dette vejanlæg ville blive for den uberørte natur i Hanstholmreservatet. Men udadtil var de loyale. Hvis det var blevet besluttet ovenfra, så parerede de ordre, lyder Poul Hald Mortensens kommentar i dag: *Men jeg kan huske, at far og plantør Krogh i Østerild, engang jeg var hjemme fra studierne i København, sagde: Den vej burde der skrives en artikel om.*

Denne opgave tog den unge biologistuderende på sig, og han skrev en artikel som blev publiceret i Thisted Amts Tidende den 9. februar 1967. Artiklen blev ifølge hans eget udsagn »lidt af et kampskrift«. Poul Hald Mortensen husker, at avisens redaktion lavede en lille manchete til artiklen. I denne tog avisen afstand fra dele af artiklen.

I artiklens indledning skrev Poul Hald Mortensen: *I anledningen af den planlagte kystvej, der skærer sig gennem Hanstholmreservatet, har forskellige repræsentanter for den lokale befolkning givet deres personlige vurdering af områdets biologiske værdi. Nogle har været af en overfladisk, negativ karakter og i en ensidig propagandamæssig udformning. Deres værdi i en saglig diskussion vil være ringe; men deres umiddelbare virkning må alligevel ikke undervurderes. Andre indlæg har været mere objektive i beskrivelsen og vurderingen af kendsgerninger; men har ofte savnet grundig viden om emnets komponenter og detaljer, og dermed forudsætningen for overblik.*

Efter denne indledning fulgte en gennemgang af forudsætningen og samlingen af reservatet. Derefter gav forfatteren en beskrivelse af landskabets særpræg og den trussel han ser »mod denne sidste monumentale rest« af et specielt og sjældent landskab og dets biologiske forhold. Netop beskrivelsen af de biologiske forhold var en grundig gennemgang af pattedyr og især af området fugleliv, der tydeligt er biologens passion. Reservatets ynglefugle blev gennemgået, og Poul Hald Mortensen nævnte bl.a. gravand, gråand, tårnfalk, vibe, dobbeltbekkasin, rødben, brus-hane og adskillige andre. Hertil kom en lang række sjældne arter, som ved deres tilstedeværelse gav Hanstholmreservatet en værdi og betydning, der sidestillede det med de berømteste europæiske fugleområder. De sjældne fuglearter tinksmed og hjejle ville lide ubodelig skade, hvis der førtes en vej gennem reservatet, frygtede Poul Hald Mortensen. Han forstod ikke *de landbrugere, der i sin tid solgte deres jorder og dermed aktivt bidrog til samlingen af*

Inden Kystvejen blev anlagt. Sagen affødte megen debat da vejen kom til at gå gennem Hanstholm Vildtreservat og førte indirekte til at reservatet fik fredningsstatus.

et af vore betydeligste nationale naturmonumenter, hvorfor forsvarer de ikke i dag deres dispositioner, nu da de ser at tanken har båret frugt?

Dramaet omkring anlæggelsen af Kystvejen involverede fire ministerier – Ministeriet for offentlige arbejder, Landbrugsministeriet, Fiskeriministeriet og Kulturministeriet. Kommunalbestyrelsen i Hanstholm forsøgte at lægge pres på såvel embedsfolk som ministre. På et møde i kommunalbestyrelsen den 21. september 1966 drøftede man muligheden for at give efter i forhold til »skræntvejen«, i det mindste mens fredningssagen verserede, til fordel for en direkte vej mellem Klitmøller og Hanstholm. Man ønskede dog først at gøre et forsøg på at overtale landbrugsministeren og få hans opbakning til projektet.³¹

Efter fem års tovtrækkeri blev der endelig i 1967 opnået enighed om, at Kystvejen gennem reservatet skulle gennemføres. Ved et møde den 3. januar 1967 forsøgte repræsentanten for Danmarks Naturfredningsforening at få løfte om, at Hanstholm kommune til gengæld gik ind for en fredning af selve Hanstholmknudens skrænter og et bredt stykke oven for skræntkanten. Dette blev dog afvist. I Hanstholm var der udpræget tilfredshed med udfaldet og især da det lader til, at finansieringen med støtte fra »Vejfonden« lykkes. Ganske vist kom ansøgningen til Vej-direktoratet lidt sent ind; men det blev der set gennem fingre med.

Et hegn langs begge sider af Kystvejen?

I forbindelse med Kystvejen var der planer om at sætte et 10 km langt og to m højt vildthejn op på begge sider af vejen. Udgiften hertil kalkuleredes til 500.000 kr. Tanken vakte en del modstand, bl.a. blev planen stærkt kritiseret af fiskeskipper Frederik Lodbjerg Jensen, der mente, at hegnet havde til formål at holde mennesker ude af reservatet og for at holde dyrene inde. Fra Reservatrådets side lød det, at man ikke havde noget imod at folk bevægede sig til fods ind i reservatet. Man havde dog betænkeligheder ved tanken om at vejen skulle animere folk til at køre ind med campingvogne og slå sig ned på reservatområdet. Det ville man forhindre ved at grave grøfter langs vejen og plante havtorn – en løsning der lod til at være stiltiende enighed om.³²

I et tilbageblik erindrede Kjeld Nielsen, at Kystvejen mellem Hanstholm og Klitmøller var der blæst om, da den blev planlagt og anlagt. Kjeld Nielsen blev af Palle Uhd Jepsen spurgt: *Hvad tror du Kystvejen har betydet for Hanstholm Vildtreservat?* Kjeld Nielsen svarer: *For os der bor heroppe har den på mange måder været en fordel; men den har også medført en øget færdsel i reservatet, bl.a. i de mere sårbare dele og jeg tror også, at linjeføringen gennem en del af reservatet hvor hjejlen havde et af sine sidste tilholdssteder, har betydet at denne fugl ikke længere ruger regelmæssigt i området. Samtidig vil jeg sige at flere lejrskoler benytter reservatet som »studieområde« sommeren igennem og ofte færdes i talstærke grupper i terrænet.*

Kystvejen var nok direkte medvirkende til, at fredningssagen for Hanstholmreservat startede, mener Poul Hald Mortensen: *Man tænkte vel, at nu skulle man varigt sikre sig imod, at der ikke i fremtiden kom lignende anlægssager.*

Parkeringspladser, kiosker og isboder ved Kystvejen

Overklitfoged Axel Rasmussen udtalte til Thisted Amts Tidende i en artikel i 1967 i anledning af planerne om at oprette to parkeringspladser ved Kystvejen: *Hvad udad tabes må ind ad vindes!* Udtalelsen hentydede til, at der blev indkøbt »støtteområder« til reservatet. Dette var netop tilfældet nord for Tved Plantage. Med tabet tænkte Axel Rasmussen på den netop anlagte Kystvej, der således skærer reservatet i to stykker.

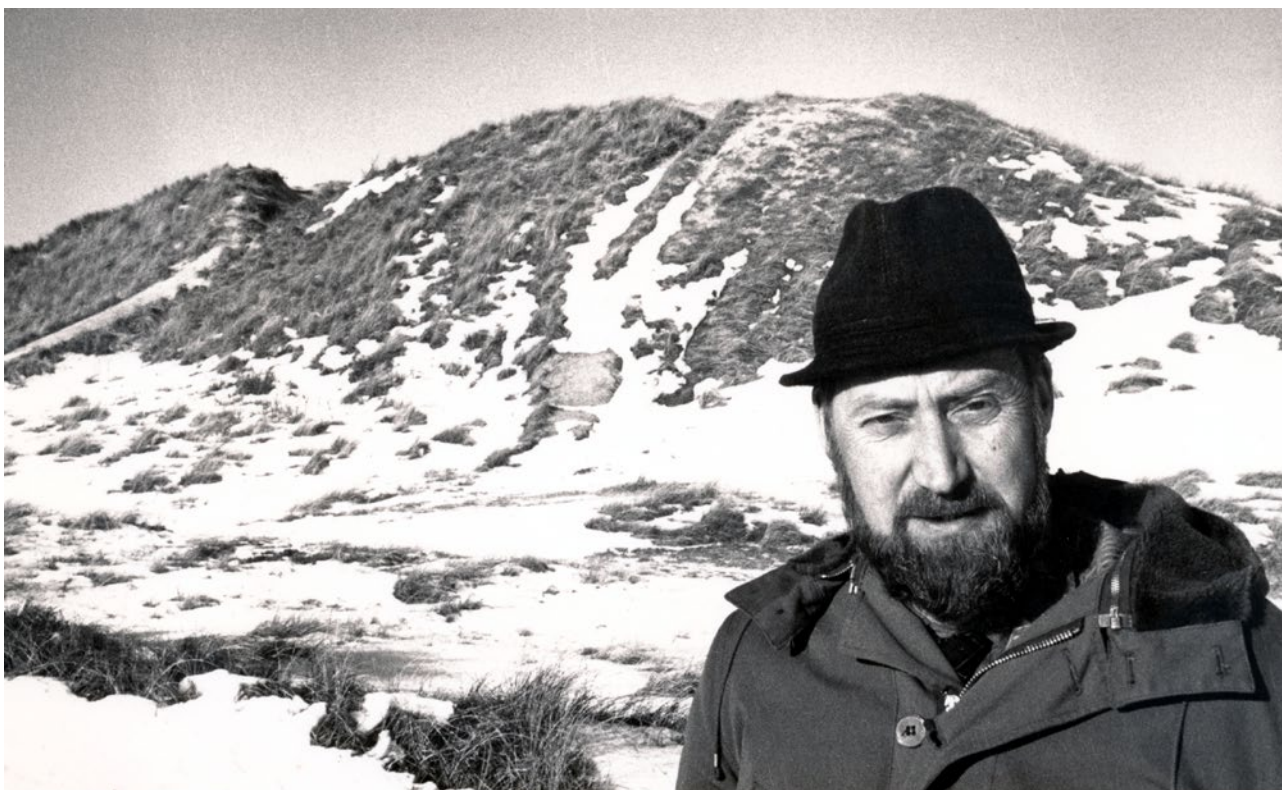
Det var oprindeligt tanken, at der skulle sættes vildthejn op, men Rasmussen gav i artiklen udtryk for, han efterhånden havde fået tilslutning til sin ide om at plante klittorn på begge sider af vejen. Den ville også holde på sandet, så det ikke feg ind over vejen, når først planterne får fat, udtalte overklitfogeden. Der havde også været tale om at plante rogusa-roser, fortalte Rasmussen: *Men de bliver svagere med årene, hvorimod havtorn stadig vokser sig stærkere.*

Rasmussen fandt det fra et naturfredningsmæssigt synspunkt uheldigt, at der nu skulle anlægges to parkeringspladser inde i selve reservatet: *Vi ved jo, hvordan det vil udvikle sig. Skal der være parkeringsplads og skal der være toiletter, skal der også være vand. Så skal der naturligvis også være kiosker og isboder og måske et cafeteria. Rasmusen fortsætter: Oprindelig var det tanken at Kystvejen først og fremmest skulle bruges af fiskerne langs vestkysten, så de havde lettere adgang til og fra Hanstholm Havn; men nu synes det turistmæssige at være ved at trænge i forgrunden.*

Overklitfoged Axel Rasmussen så dog også en anden fare lure i baggrunden, idet der har været tanker fremme om at anlægge en jernbane til Hanstholm og linjeføringen ville gå gennem reservatet.³³

Krybskytteriet fortsætter...

Ulovlig jagt i reservatet var som nævnt et stort problem i de første år. Krybskytteriet blev måske mindre med årene; men det var dog stadig et problem, som Axel Rasmussens efterfølger overklitfoged Peder Skarregaard, der trådte til i embedet i 1967 som han varetog til 1995, også måtte forholde til problemet.

I 1967 flyttede Peder Skarregaard ind på Søholt og overtog embedet som overklitfoged efter Axel Rasmussen.

I en artikel i Thisted Dagblad i 1978 berettede overklitfoged Peder Skarregaard og opsynsmand Kjeld Nielsen om krybskytteri.³⁴ Artiklen handlede om, at der var blevet fundet en drægtig rå nordvest for Nors Sø, som var blevet skudt i maven. Det bekræftede de to i, at der til stadighed foregik krybskytteri i reservatet og de tilstødende plantager, og der var tale om krybskytteri af særlig grov karakter, oplyste P. Skarregaard: *Da vi fandt råen kunne vi se, at den havde fået to lam i løbet af nogle få dage.*

En anden artikel i Thisted Dagblad samme år slog fast at *Krybskytteriet vokser i Thy*.³⁵ I artiklen kunne opsynsmand Kjeld Nielsen fortælle, at han i sidste uge stødte på det seneste tilfælde af krybskytteri i reservatet. Han sørgede selvfølgelig for at gøre en ende på dyrets pinsler, som bl.a. skyldes at det var blevet skudt med en salonriffel. Han og overklitfoged P. Skarregaard noterer sig et stigende antal tilfælde af krybskytteri, som han ikke umiddelbart kan give nogen forklaring på; men i *Skovvæsenet har man fået indberetninger fra folk der har set flere mænd i blå kedeldragter i reservatet*. Kjeld Nielsen mente, det kunne skyldes arbejdsløsheden. Observationerne skete især fra Kystvejen.

I et interview med P. Skarregaard i 2005 fortæller den tidligere overklitfoged og senere skovrider³⁶:

Kjeld opdagede det jo mange gange, har han fortalt mig. Men det der med krybskytteri er noget vanskeligt noget, for der skal jo vidner til. Ellers står det påstand mod påstand. Så var der jo på et tidspunkt, hvor Kjeld havde opdaget at der stod snarer derude, og så vidste han jo, at der ville komme nogen til aften, for at se om der var gået noget i dem. Så han fik fat på landpolitibetjenten, og de gik så ud og anbragte sig på en klittop, for at se om der nu skete noget. Kjeld havde været ude og trampe de snarer ned, så de ikke kunne fange noget. Så kom far og søn på et tidspunkt, og samlede dem op. Så gik Kjeld fra klitten og hen imod dem. Da de opdagede det, så samlede den ene en snare op og gemte den bag ryggen. Så sagde Kjeld: »Hvad er det så du har bag ryggen?« Nej, han havde ikke noget. Så vendte han sig lidt, og så pegede snaren jo lige op mod politibetjenten. Så var han jo taget. Jeg tror han fik en bøde på 800 kr. Dengang var det jo en månedsløn.

I Vorupør gik de på jagt på Ålvand, og der har jeg da selv taget en krybskytte nede. Han kom gående hjem derude fra med bøssen på nakken lige i favnen på mig. Nej han havde ikke skudt noget; men der var jo bøssen, der vidnede om det.

Oppe ved reservatet var der en krybskyttesag, jeg var impliceret i. Manden bor oppe i Ræhr i dag. Vi var klar over at der foregik noget, for Kjeld havde jo set steder, hvor der lå et rådyr der var brækket – altså hvor indmaden var taget ud. Det var på nordsiden af Vilsbøl Plantage, at krybskytten havde været på jagt. Det var i den fredede tid – det var en af de første dage i maj, inden man måtte gå på jagt. Han boede på det tidspunkt på et værelse på en gård i Øster Vandet. Gårdejeren gav mig så et praj, og jeg tog derhen. Jeg kunne jo så se, der var blod på hans gummistøvler. Han var ikke hjemme; men vi gik ind på værelset, og der lå patroner i askebægeret, og der var en kniv med blod på. Så fik jeg fat på politiet, og de tog ud til manden.

Trods opsætning af skilte der informerede om reservat og forbud på motorkørsel på stranden, blev der alligevel afhentet en del grus og ral fra stranden. - **BEDRE BILLEDE ØNSKES!**

Men nej, det var sandelig gået helt anderledes til, og det var ikke noget, han havde skudt. Nej han var kommet kørende, og havde kørt på et stykke råvildt. Så kom bilen jo til undersøgelse, og der var ikke mærker af noget. Politiet kunne ikke finde noget; men så ændrede han forklaring. Nå det var nu også sådan, at han havde været i Klitmøller, og da han var kommet ud vesten for plantagen, så havde der kørt en lille Morris foran ham, og så var der blevet skudt ud af vinduet. Jamen han havde taget nummeret på bilen. Så måtte politiet jo undersøge det også. Så viste det sig jo altså, at det var rigtigt, at der var sådan en bil; men manden lå på sygehuset på det tidspunkt. Så dueede det jo heller ikke. Nej det var selvfølgelig ham der havde skudt den, og dyret blev fundet i en fryser, og så han måtte jo indrømme.

Men i dag – nej der er ikke ret meget krybskytteri nu. Det hører fortiden til.

Hanstholm Vildtreservat blev i sin tid først og fremmest oprettet for at sikre vildtet et fristed, derfor var bekæmpelsen af den ulovlige jagt så vigtigt. Der har i reservatets historie også forekommet flere andre overtrædelser; men de senere år er disse forhold blevet betydelig færre, og få har givet anledning til anmeldelser. Hanstholm Vildtreservat er i dag et stort aktiv både for den lokale befolkning og i forhold til turismen, og der er anlagt stier og udsigtspunkter, hvor reservatets kan overses fra. Heldigvis har det vist sig, at de trusler som nogle frygtede i forhold til horder af turister der ville storme ind i reservatet via Kystvejen, ikke kom til at holde stik.

Arkivalier:

Statens Arkiver, arkivserien: Overklitfogeden korrespondance med Jagtråd, Reservatråd 1936-1965

Naturstyrelsen Thy, Fredningsnævnets kendelse den 30. maj 1969.

Overfredningsvæsenets kendelse af 22. juni 1972. I sagen nr. 2012/69 om fredning af Hanstedreservatet m. v. i Thisted nu Viborg Amtskommune.

Litteratur:

Andersen, Knud Holch, Flemming Skipper & Jens Andersen 2013: Hanstholm. Drømmen om en havn. Forlaget Knakken, Thisted.

Andersen, H. 1977: Jordbortet. – Skalk 4/77.

Boje H. Andersen, Charlotte 2007: Tvorup Skovhus i Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred.

Eigaard, Jørgen, Ralf Roed Jakobsen og Peder Skarregaard: Upubliceret registrering af kulturplanter ved bygningstomter i Nationalpark Thy. Registreringen er foretaget i perioden sommer 2010 til efteråret 2011.

Fink, Bo: Upubliceret fortegnelse over topografiske navne i Nationalpark Thy.

Gade Johansen, Bjarne 2007: En gårdgruppe og dens agre. En historisk-geografisk analyse på mikroniveau af dyrkningssystem, agerstruktur og landskifte i 1680'erne. Landbohistorisk tidsskrift 2007:1. Viborg.

Hansen, B. 1980: Fester for sommerens komme. Optegnelser i Dansk Folkemindesamling.

Hansen, Kjeld 2008: Det tabte land. Den store fortælling om magten over det danske landskab. Gads Forlag. København.

Kjeldgaard, Poul 1996: Nors Skovhus og Dorthea Gasbergs erindringer i Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred.

Rasmussen, Axel 1947: Om klitter og klitskove i Thy i Landet mod Nordvest.

Andet relevant faglitteratur vedrørende Hanstholm Vildtreservat:

Fabricius, O. og Hald-Mortensen, P. 1969: Hjejlen (*Pluvialis apricaria*) som ynglefugl i Danmark, med bemærkninger om artens raceforhold, udbredelse og antal. – Dansk Ornit. Foren. Tidsskr. 63: 137-160.

Hald-Mortensen, P., 1965: Iagttagelser fra Nordthy. Dansk Ornit. Foren. Tidsskr. 58: 99-115.

Løppenthin, B., 1962: Fugle i Hanstedreservatet. – Flora og Fauna 68: 81-95.

Olsen, R. V., 2012: Danske guldmedaljer. Med klitplantøren på jagt og andre steder. – Forlaget Rattrup, Lemvig.

Paludan, K., 1965: Grågåsens træk og fædningstræk. – Danske Vildtundersøgelser. Hefter 12. Kalø, Rønde.

Rasmussen, A. H., 1971: Klitskoven i Thisted Amt med særlig henblik på blandingskovens muligheder. – Dansk Skovforenings Tidsskr. 1971:, p. 195-281, København.

Rønholdt, C. A., 1939: Vildtreservaternes betydning for jagten. (p. 213-228 i) Hansen, P. (red.) Jagten i Danmark. – Selskabet for udgivelse af Kulturskrifter, København.

Westerskov, K., 1943: Urfuglen. – Gyldendal, København.

Som et supplement til foranstående litteratur-liste bør nævnes den publikationsrække, der var det direkte resultat af »Entomologisk Forenings Thy-undersøgelse«, som under S. L. Tuxens ledelse i 1950-erne og starten af 1960-erne med udgangspunkt i Øregård ved Nors Sø udelukkende fokuserede på faunaen i Hanstholmreservatet.

Som det fremgår af Tuxens (1965 b) epilog, så blev der ved disse undersøgelser fundet 10 for videnskaben nye arter samt et meget stort antal for Danmark nye arter.

Artiklerne er her refereret i den nummererede rækkefølge, hvori de blev publiceret:

Tuxen, S. L., 1965 a: Hansted-Reservatets Entomologi. Resultater af "Entomologisk Forenings Thy-Undersøgelse" samlede af S. L. Tuxen. 1. Indledning – Entomologiske Meddelelser 30: 1-19.

Gry, Helge, 1965: 2. Thys Geologi. – Entomologiske Meddelelser 30: 20-24.

Christensen, Thyge, 1965: 3. Vegetationstyper i Thy. – Entomologiske Meddelelser 30: 25-31.

Worm-Hansen, J. G., 1965: 4. Lepidoptera – Sommerfugle. – Entomologiske Meddelelser 30: 32-58.

Kornerup, Uffe, 1965: 5. Coleoptera – Biller. – Entomologiske Meddelelser 30: 59-104.

Bakkendorf, O., 1965: 6. Perilampidae, Eupelmidae, Encyrtidae (Hym. Chalcidoidea) from the Hansted Reservation. With description of new species. – Entomologiske Meddelelser 30:105-187.

Fæster, K., 1965: 7. Hymenoptera aculeate fra Hanstedreservatet. – Entomologiske Meddelelser 30: 189-197.

Collin, J. E., 1965: 8. Pegohyleya danica sp. n. (Diptera, Anthomyiinae). – Entomologiske Meddelelser 30: 199-200.

Lyneborg, Leif, 1965: 9. Diptera: Brachycera & Cyclorrhapha – Fluer. – Entomologiske Meddelelser 30: 201-262.

Pedersen, Bo Vest, 1965: 10. Myg (Diptera, Nematocera) fra Hanstedreservatet. (Familierne: Tipulidae, Limoniidae, Ptychopteridae, Anisopodidae, Culicidae og Scatopsidae). – Entomologiske Meddelelser 30: 263-267

Kristensen, N. P., 1965: 11. Cikader (Homopterauchenorrhyncha) fra Hansted-reservatet. – Entomologiske Meddelelser 30: 269-287.

Andersen, Nils Møller & Böcher, Jens, 1965: 12. Landtæger (Heteroptera, Geocorisae) fra Hanstedreservatet. – Entomologiske Meddelelser 30: 289-300.

Kaiser, E. W., 1965: 13. Vandtæger (Heteroptera aquatica) fra Hanstedreservatet. – Entomologiske Meddelelser 30: 301-304.

Nielsen, Anker, 1965: 14. Øvrige vingede insekter. – Entomologiske Meddelelser 30: 305-312.

Petersen, Henning, 1965: 15. The Collembola of the Hansted Reserve, Thy North Jutland. – Entomologiske Meddelelser 30: 313-395.

Nørrevang, A., 1965: 16. Tusindben (Myriopoda) fra Hanstedreservatet. – Entomologiske Meddelelser 30: 396-398.

Tuxen, S. L., 1965 b: 17. Epilog. – Entomologiske Meddelelser 30: 399-400.

Noter

- 1 I bilag 1 »Tomter og anlæg i Hanstholm Vildtreservat« er disse registreret og fotograferet.
- 2 Oplysningerne om brugen af klitskifterne stammer fra artiklen En gårdgruppe og den agre af Bjarne Gade Johansen 2007. Artiklen er en historisk-geografisk analyse af dyrkningssystem, agerstruktur og landskifte i 1680'erne i Nors sogn.
- 3 I bilag 1 »Tomter og anlæg i Hanstholm Vildtreservat« er disse registreret og fotograferet.
- 4 For yderligere beskrivelser og kilder til pinseboder se eventuelt rapporten Fårehold på klithederne i Thy. Mellem tradition og fornyelse. Museet for Thy og Vester Hanherred 2007. THY 4414.
- 5 Fænomenet Pinseboder behandles grundigt i artiklen Jordbordet og bogen Fester for sommerens komme, som angives i litteraturlisten.
- 6 I bilag 1 »Tomter og anlæg i Hanstholm Vildtreservat« er disse registreret og fotograferet.
- 7 Andre kilder tyder dog på at der blev anlagt syv forsøgsplantninger.
- 8 Tvorup Skovhus blev afdækket af Museet for Thy og Verster Hanherred i 2005. Tvorup Skovhus er beskrevet af arkæolog Charlotte Boje H. Andersen i artiklen Tvorup Skovhus 2007. Der er i dag opsat en informationstavle ved stedet ligesom det stadig er muligt at se husets grundplan og byggematerialer. Stedet ligger i forbindelse med Thagaards Plantage, der netop var en af de første forsøgsplantninger.
- 9 Der optræder forskellige betegnelser på huset – henholdsvis Sønder Skovhus, Skovhuset og Nors Skovhus. I Dorthea Gasberg erindringer omtales huset som Nors Skovhus.
- 10 Dorthea Gasbergs erindringer er delvist gengivet i artiklen Nors Skovhus og Dorthea Gasbergs erindringer, skrevet af Poul Kjeldgaard i 1996.
- 11 Efter Egon Odgaards erindringer optaget til undersøgelsen i foråret 2015.
- 12 Artikel i Thisted Amt Tidende: Hanstholm-reservatets dyreliv er svindende. Der er desværre ingen dato på udklipet som befinder sig på Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune, Thisted.
- 13 Artikel »En ulykke på Blix Sø« af Torsten Balle i Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1978.
- 14 Citat af Achton Friis i De Jyders Land bind 2 s. 215.
- 15 Brev fra Nicoline Christensen, Blegssøsand den 18. juni 1937. Statens Arkiver, arkivserien: Overklitfogeden korrespondance med Jagtråd, Reservatråd 1936-1965
- 16 Fabricius var med til det stiftende møde i Dansk Ornitologisk Forening i 1906 og var hele livet meget fugleinteressert. Fabricius blev fra 1956 æresmedlem af DOF.
- 17 Rønholt regnede – som han også anførte – både Tved Plantage, Vilsbøl Plantage og dele af Nors Sø og Vandet Sø med i denne sammenstilling.
- 18 Denne del af Tved Plantage blev anlagt i ?
- 19 »Det gule hus« blev bygget af skibsreder Axel Olaf Andersen på det yderste Hanstholm i 1916. Huset blev på trods af stor lokal modstand fjernet i 2000, da det lå i vejen for en fremtidig havneudvidelse.
- 20 Axel H. Rasmussen: Klitskoven i Thisted Amt med særlig henblik på blandingsskovens muligheder. – Dansk Skovforenings Tidsskr. 1971:, p. 195-281, København.
- 21 Denne tidlige naturgenopretning er beskrevet af B. Løppenthin i 1962.
- 22 Kjeld Hansen i bogen Det tabte land.
- 23 Brev i Statens Arkiver, arkivserien: Overklitfogeden korrespondance med Jagtråd, Reservatråd 1936-1965.
- 24 Egon Odgaard fortæller i et interview til denne undersøgelse at de sidste skifter der blev købt op, blev foretaget af P. Skarregaard. Chr. Hald som ejede arealerne ville ikke sælge; men hans arvinger gik med til det.
- 25 Poul Hald Mortensen har beskrevet sine iagttagelser i artiklen »Om lossen i Thy« i tidsskriftet Flora og Fauna i 1971.
- 26 I en skrivelse af 23. januar 1979 har Jagtrådet indstillet, at der bemyndiges indkøb af et køretøj til patruljering ved Hanstholm Vildtreservat. Reservatets opsynsmand Kjeld Nielsen, der hidtil i stor udstrækning har benyttet heste, gives nu af helbredsmæssige årsager mulighed for at benytte et køretøj.
- 27 Efter interview med Poul Hald Mortensen september 2015.
- 28 Interview med Gerda Nielsen, Nors 2005 til "Undersøgelserprojekt Nationalpark Thy. Interviewet er arkiveret på Museum Thy. THY 4333.
- 29 Såvel Fredningsnævnets kendelse i 1969 som Overfredningsnævnets kendelse i 1972 samt de efterfølgende dispensationer kan læses på følgende link <http://www2.blst.dk/nfr/05005.00.pdf>
- 30 Artikel i Thisted Amts Tidende den 23. august 1966: Nyt udspil fra Hanstholm for at fremme kystvej.
- 31 Artikel i Thisted Amts Tidende den 22. september 1966: Kystvej-dilemmaet skal drøftes på ministerplan.
- 32 Artikel i Thisted Amts Tidende den 17. januar 1967: Vildthejn til 500.000 kr. ved Reservatvejen spares.
- 33 Artikel i Thisted Amts Tidende ca. 1970: Iskiosker og jernbane truer freden i vildtreservatet.
- 34 Artikel »Drægtig rå fundet skudt nær Nors Sø« i Thisted Dagblad den 28. juni 1980.
- 35 Artikel »Krybskytteriet vokser i Thy« i Thisted Dagblad den 4. november 1980.
- 36 Interview med Peder Skarregaard, Thisted 2005 til "Undersøgelserprojekt Nationalpark Thy". Interviewet er arkiveret på Museum Thy. THY 4333.